5-tema. Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı ornalastırıw formaları. Puqaralıq hal-aktlerin dizimge alıw

5-tema / 16 · 1-semestr

MAZMUNI

1. Bap
2. Qısqasha juwmaq
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Túsindiriw hám sxema
9. Derekler

Bap

Balalar huqıqların qorǵaw, olardıń shańaraq sharayatında kámil bolıp erjetiwin támiyinlew mámlekettiń eń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Turmıstaǵı túrli sebeplerge kóre balalar ata-ana qaramayınan ayırılıwı múmkin. Bunday jaǵdaylarda mámleket qáwenderlik hám qamqorlıq organları arqalı balanıń eń ústin máplerin gózlep, onı muqabıl jaylastırıw formaların qollanadı. Bul sabaqta biz ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı jaylastırıwdıń tiykarǵı formaları — perzentlikke alıw, qáwenderlik hám qamqorlıq, sonday-aq, tutingen (foster) shańaraqqa beriw tártip-qaǵıydaların úyrenemiz. Hár bir formanıń ózine tán huqıqıy shártleri, táreplerdiń huqıq hám májbúriyatları hámde olardı biykar etiw tiykarları analiz etiledi. Sabaqtıń ekinshi bóliminde insan turmısındaǵı áhmiyetli waqıyalardı yuridikalıq jaqtan tastıyıqlawshı puqaralıq hal-aktlerin jazıw (FHDYO) tiykarları menen tanısamız. Tuwılıw, ólim, ism-familiyanı ózgertiw sıyaqlı jaǵdaylardı jazıw tártibi, jazıwlarǵa dúzetiw kirgiziw hám olardı biykar etiwdegi sud hám FHDYO organlarınıń wákillikleri shegarasın kórip shıǵamız. Bul bilimler bolajaq huqıqtanıwshılar ushın shańaraqlıq dawlardı sheshiwde bekkem irgetas boladı.

QISQASHA

- 15 jas — Perzentlikke alıwshı hám alınıwshı ortasındaǵı jas parqı (Shańaraq kodeksi, 152-statya)
- 10 jas — Balanıń razılıǵı alınatuǵın jas (Shańaraq kodeksi, 155-statya)
- 1 ay — Tuwılıwdı jazıw múddeti (Ministrler Kabinetiniń 550-sanlı qararı)
- 3 kún — Ólimdi jazıw múddeti (Shańaraq kodeksi, 223-statya)

5.1 Ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı jaylastırıw formaları

Ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı qorǵaw mámlekettiń eń áhmiyetli sociallıq wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Nızamshılıqqa kóre, balalar túrli sebeplerge kóre ata-ana qaramayısız qalıwı múmkin. Bularǵa ata-ananıń qaytıs bolıwı, ata-analıq huqıqınan ayırılıwı yaki shekleniwi, sud tárepinen muamilege uqıpsız dep tabılıwı, awır kesellikke shalınıwı, uzaq múddet bolmawı kiredi. Sonday-aq, ata-ana balalardı tárbiyalawdan yaki olardıń huqıq hám máplerin qorǵawdan bas tartsa, sol qatarda, balanı tárbiyalaw, emlew yaki sociallıq qorǵaw mákemelerinen alıwdan bas tartsa da bala qaramaysız qalǵan dep esaplanadı. Bunday jaǵdaylarda balalardıń huqıq hám máplerin qorǵaw qáwenderlik hám qamqorlıq organları moynına júkletiledi (Shańaraq kodeksi, 148-statya).

Qáwenderlik hám qamqorlıq organları jetim hám ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı anıqlaydı, esapqa aladı hám olardı muqabıl jaylastırıw formaların tańlaydı. Nızamshılıqqa tiykar, shólkemler, puqaralar jıyınları baslıqları, notariuslar hám basqa puqaralar bala qaramaysız qalǵanlıǵınan xabar tapqannan keyin, jigirma tórt saat ishinde qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beriwi shárt. Organ bolsa úsh jumıs kúni ishinde balanıń turmıs sharayatın tekserip shıǵıwı (birlemshi bahalaw) hám qorǵawın támiyinlewi tiyis (Shańaraq kodeksi, 149-statya).

Balalardı muqabıl jaylastırıwdıń úsh tiykarǵı forması bar: shańaraqqa perzentlikke beriw, qáwenderlik yaki qamqorlıq belgilew, hám tutingen (foster) shańaraqqa beriw. Eger balanı shańaraqqa jaylastırıwdıń imkanı bolmasa, ol halda jetim balalar ushın arnalǵan mákemelerge (Mehribanlıq úyleri, emlew mákemeleri) jaylastırıladı (Shańaraq kodeksi, 150-statya).

Faraziy mısall: 8 jaslı Anvardıń ata-anası avtohalakatta qaytıs boldı. Qońsıları bul haqqında dárhal máhálle baslıǵına xabar berdi. Máhálle baslıǵı 24 saat ishinde rayonlıq qáwenderlik hám qamqorlıq organına málim etti. Qánigeler 3 kún ishinde kelip, Anvardıń jaǵdayın úyrendi hám onı waqtınsha óz qaramayına aldı. Keyinirek Anvardıń aypası onı óz qáwenderligine alıw tilegin bildirdi hám tiyisli húJjetler rásmiylestirilip, Anvar aypasınıń shańaraǵına jaylastırıldı. Bul arqalı balanıń shańaraq sharayatında jasaw huqıqı támiyinlendi.

- Bala qaramaysız qalǵanda 24 saat ishinde qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beriwi shárt (Shańaraq kodeksi, 149-statya).
- Qáwenderlik hám qamqorlıq organı 3 jumıs kúni ishinde balanıń sharayatın tekseriwi tiyis (Shańaraq kodeksi, 149-statya).
- Jaylastırıw formaları: perzentlikke alıw, qáwenderlik/qamqorlıq, tutingen shańaraq (Shańaraq kodeksi, 150-statya).

> **TIYKARǴI PIKIR**
> Balanı jaylastırıwda hár dayım onıń eń ústin mápleri hám qáwipsizligi birinshi orınǵa qoyıladı. Shańaraq sharayatı mákemeden kóre abzalıraq.

> **IMTIXAN USHIN**
> Imtixanda bala qaramaysız qalǵanın xabar qılıw múddeti (24 saat) hám organnıń tekseriw múddeti (3 jumıs kúni) tez-tez soraladı.

5.2 Perzentlikke alıwdıń túsinigi, shártleri, tártibi hám huqıqıy áhmiyeti

Perzentlikke alıw — bul ózgeniń perzentin óz perzentine teńlestirip alıw bolıp, ol ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardıń huqıq hám máplerin qorǵawdıń eń maqul forması esaplanadı. Perzentlikke alıwǵa tek ǵana kámiletke tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda hám tek olardıń eń ústin máplerin gózlep jol qoyıladı. Bul process qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń juwmaǵı esapqa alınǵan halda, bólek is júrgiziw tártibinde sud tárepinen ámelge asırıladı (Shańaraq kodeksi, 151-statya).

Perzentlikke alıwshılar kámiletke tolǵan shaxslar bolıwı kerek. Biraq, ata-analıq huqıqınan ayırılǵanlar, muamilege uqıpsız dep tabılǵanlar, awır jınayat islegenler hám arnawlı kesellikleri bar shaxslar perzentlikke alıwshı bola almaydı. Sonday-aq, perzentlikke alıwshılar hám alınıwshılar ortasındaǵı jas parqı 15 jastan kem bolmawı shárt (ógey ata/ana yaki jaqın tuwısqanlar bunnan tısqarı) (Shańaraq kodeksi, 152-statya).

Perzentlikke alıwda 10 jasqa tolǵan balanıń razılıǵı alınıwı shárt. Eger bala perzentlikke alıwshılardıń shańaraǵında jasap, olardı óz ata-anası dep bilse, razılıqsız da ámelge asırılıwı múmkin (Shańaraq kodeksi, 155-156-statyalar). Perzentlikke alıwdı sır saqlaw nızam menen qorǵaladı hám onı áshkara etkenlik ushın jınayatlıq juwapkershilik belgilengen.

Faraziy mısall: Rustam hám Malika perzent kórmegenlikleri sebepli 5 jaslı jetim qalǵan Jasurdı perzentlikke almaqshı. Olar arnawlı oqıw kursın tamamlap, qáwenderlik organına múrájáát etti. Organ olardıń jasaw sharayatın úyrenip, unamlı juwmaq berdi. Sud processinde prokuror hám qáwenderlik organı qatnasıp, Jasurdıń mápleri támiyinlengenin tastıyıqladı. Sud sheshimi menen Jasur olardıń nızamlı perzentine aylandı hám bul maǵlıwmat qatań sır saqlanıwı belgilendi.

- Perzentlikke alıw tek ǵana kámiletke tolmaǵanlarǵa salıstırǵanda sud arqalı ámelge asırıladı (Shańaraq kodeksi, 151-statya).
- Perzentlikke alıwshı hám alınıwshı ortasındaǵı jas parqı keminde 15 jas bolıwı shárt (Shańaraq kodeksi, 152-statya).
- 10 jasqa tolǵan balanı perzentlikke alıw ushın onıń razılıǵı talap etiledi (Shańaraq kodeksi, 155-statya).
- Perzentlikke alıw sırı nızam menen qorıqlanadı (Shańaraq kodeksi, 153-statya).

> **JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK**
> Kóp ushırasatuǵın qáte: Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi túrli shaxslarǵa perzentlikke beriw múmkin dep oylaw. Nızamǵa kóre, olardı ajıratıwǵa jol qoyılmaydı, balanıń oǵada ústin mápleri talap etken jaǵdaylar bunnan tısqarı.

> **SALISTIRIŃ**
> Perzentlikke alıw qáwenderlikten parıq qıladı: perzentlikke alıwda qan-tuwısqanlıq qatnasıqları júzege keledi, qáwenderlikte bolsa tek huqıqıy wákillik ornatıladı.

5.3 Balanı perzentlikke alıwdıń huqıqıy aqıbetleri

Perzentlikke alıwdıń huqıqıy aqıbetleri júdá keń qamrawlı bolıp, ol balanıń pútin turmısına tiyisli ózgerislerdi keltirip shıǵaradı. Perzentlikke alınǵan balalar barlıq jeke hám múlklik huqıqlarda perzentlikke alıwshınıń óz biologiyalıq balalarına teńlestiriledi. Sonıń menen birge, perzentlikke alınǵanlar hám olardıń biologiyalıq ata-anası (ata-ana tuwısqanları) bir-birlerine salıstırǵanda jeke hám múlklik huqıqlardı joytadı hámde ózara májbúriyatlardan azat boladı.

Biraq nızamshılıqta balanıń máplerin qorǵawshı tısqarı jaǵdaylar

da bar. Eger bala bir shaxs tárepinen perzentlikke alınıp atırǵan bolsa, perzentlikke alıwshı er adam bolsa anasınıń, hayal bolsa atasınıń iltimasına kóre balanıń jeke hám múlklik huqıqları saqlanıp qalıwı múmkin. Sonday-aq, eger balanıń atası yaki anası qaytıs bolǵan bolsa, qaytıs bolǵan ata-ananıń ata-anası (atası yaki apası) iltimasına kóre, balanıń mápleri sonı talap etse, tuwısqanlıq qatnasıqları saqlanıp qalıwı múmkin.

Sudtıń perzentlikke alıw haqqındaǵı sheshimi nızamlı kúshke kirgen kúnnen baslap 10 kún ishinde FHDYO organları tuwılıwdı jazıw dápterine zárúr ózgerisler kirgizedi. Perzentlikke alıwshılar balanıń tuwılıwı jazılǵan dápterge onıń ata-anası dep jazılıwı múmkin. Balanıń familiyası, ismi, atasınıń ismi, hátte tuwılǵan sánesi (1 jıldan artıq bolmaǵan parıq penen) ózgertiliwi múmkin.

Faraziy mısall: 7 jaslı Umidanıń atası qaytıs bolǵan, anası bolsa ata-analıq huqıqınan ayırılǵan. Umidanı aypası Nargiza perzentlikke aldı. Sud sheshimine kóre, Umidanıń márhum atası tárepindegi apası menen baylanısları (jeke hám múlklik huqıqları) saqlanıp qalındı, sebebi bul Umidanıń máplerine tuwrı keler edi. Nargiza FHDYO organında Umidanıń familiyasın óz familiyasına ózgertti hám ózin nızamlı ana sıpatında jazdırttı.

- Perzentlikke alınǵanlar barlıq huqıqlarda biologiyalıq balalarǵa teńlestiriledi.
- Biologiyalıq ata-ana menen huqıq hám májbúriyatlar biykar etiledi, tısqarı jaǵdaylar bunnan tısqarı.
- Perzentlikke alıw waqtı FHDYO dápterine ózgeris kirgizilgen kúnnen baslanadı.
- Tuwılǵan sáne 1 jıldan artıq bolmaǵan parıq penen ózgertiliwi múmkin.

> **TIYKARǴI PIKIR**
> Perzentlikke alınǵan bala bağıwshısın joytqanlıǵı ushın pensiya yaki nafaqa alıw huqıqına iye bolsa, perzentlikke alınǵannan keyin de bul huqıqtı saqlap qaladı.

> **IS PENEN BAYLANIS**
> Ámeliy mısall: Eger perzentlikke alınǵan bala keleshekte óziniń biologiyalıq ata-anasınan miyras talap etse, qaǵıyda retinde bul huqıq biykar etilgen boladı (eger sud sheshiminde tuwısqanlıq qatnasıqları saqlanıwı arnawlı kórsetilmegen bolsa).

5.4 Perzentlikke alıwdı biykar etiw. Perzentlikke alıwdı biykar etiw tiykarları

Perzentlikke alıw qatań hám turaqlı xarakterge iye bolsa da, nızamshılıqta balanıń máplerin qorǵaw maqsetinde onı biykar etiw tiykarları belgilengen. Perzentlikke alıwdı biykar etiw tek ǵana sud tártibinde ámelge asırıladı. Perzentlikke alıwdı biykar etiw haqqındaǵı islerdi sheshiwde 10 jasqa tolǵan balanıń pikiri álbette esapqa alınadı.

Perzentlikke alıw tómendegi jaǵdaylarda biykar etiliwi tiyis: perzentlikke alıwshılar óz moynına júkletilgen májbúriyatlardı orınlawdan bas tartıp atırǵan yaki tiyisli dárejede orınlamay atırǵan bolsa; ata-analıq huqıqın jaman niyetlerde paydalansa; balaǵa salıstırǵanda shápáátsizlik penen qatnas qılsa; turaqlı túrde ishkilikbazlıqqa yaki nashabandlıqqa berilgen bolsa. Sonday-aq, sud balanıń máplerinen kelip shıǵıp, basqa tiykarlaǵa kóre de biykar etiwi múmkin. Eger perzentlikke alınıwshınıń minez-qulqı perzentlikke alıwshılardıń turmısı yaki den-sawlıǵına qáwip salıp atırǵan bolsa, ol kámiletke tolǵannan keyin de biykar etiliwine jol qoyıladı.

Biykar etilgende, perzentlikke alınıwshı hám alıwshılar ortasındaǵı huqıq hám májbúriyatlar tamamlanadı. Bala sud sheshimi menen biologiyalıq ata-anasına qaytarıladı yaki qáwenderlik hám qamqorlıq organları qaramayına beriledi. Sud balanıń familiyası hám ismin saqlaw máselesin de sheshedi (10 jasqa tolǵan balanıń familiyası tek onıń razılıǵı

menen ózgertiledi).

Faraziy mısall: 12 jaslı Botirdi perzentlikke alǵan shańaraq oǵan salıstırǵanda shápáátsiz qatnasta bolıp, mektepke barıwına tosqınlıq qıldı. Mektep oqıtıwshıları qáwenderlik organına xabar berdi. Qáwenderlik organı sudqa dawagerlik kirgizdi. Sud Botirdiń pikirin esitip, perzentlikke alıwdı biykar etti. Botir qáwenderlik hám qamqorlıq organı qaramayına ótkerildi hám onıń qálewine kóre óziniń túp familiyası tiklendi.

- Perzentlikke alıwdı biykar etiw tek ǵana sud tártibinde ámelge asırıladı.
- Biykar etiw tiykarları: májbúriyattı orınlamaw, shápáátsizlik, ishkilikbazlıq hám basqalar.
- Biykar etiwde 10 jasqa tolǵan balanıń pikiri esapqa alınadı.
- Biykar etilgende bala biologiyalıq ata-anasına yaki qáwenderlik organına tapsırıladı.

IMTIXAN USHIN

Imtixanda perzentlikke alıwdı biykar etiwdı kimler talap ete alıwı soraladı: biologiyalıq ata-ana, prokuror, qáwenderlik organı, balalar máseleleri komissiyası hám 16 jasqa tolǵan balanıń ózi.

JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK

Qáte túsinik: Perzentlikke alıwdı qálegen waqıtta FHDYO arqalı biykar etiw múmkin. Tiykarınan, bul tek sud arqalı, qatań tiykarlar bolǵandag'ana ámelge asırıladı.

5.5 Balalarǵa salıstırǵanda qáwenderlik hám qamqorlıq: túsinigi hám huqıqıy áhmiyeti

Qáwenderlik hám qamqorlıq ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı, sonday-aq, muamilege uqıpsız yaki muamile uqıplılıǵı sheklengen puqaralardı qorǵawdıń áhmiyetli huqıqıy institutı bolıp tabıladı. Bul eki túsinik bir-birine uqsas bolsa da, olar balanıń jasına hám muamile uqıplılıǵı dárejesine kóre parıqlanadı. BMTnıń Bala huqıqları haqqındaǵı Konvenciyasına kóre, óz shańarağı ǵamqorlıǵınan ayırılǵan bala mámleket tárepinen bólek qorǵaw hám járdem alıw huqıqına iye.

Qáwenderlik — 14 jasqa tolmaǵan jetim balalardı hám ata-anası qaramayınan ayırılǵan balalardı, sonday-aq, sud tárepinen muamilege uqıpsız dep tabılǵan puqaralardı támiyinlew, tárbiyalaw hám olardıń huqıqların qorǵaw maqsetinde belgilenedi.

Qamqorlıq — 14 jastan 18 jasqa shekemgi jetim hám ata-anası qaramayınan ayırılǵan balalarǵa, sonday-aq, sud tárepinen muamile uqıplılıǵı sheklengen shaxslarǵa salıstırǵanda belgilenedi.

Qáwenderlik hám qamqorlıqtıń huqıqıy áhmiyeti shunda, ol balanıń jámiyette tolıqqanlı shaxs sıpatında erjetiwi ushın zárúr materiallıq, ruwxıy hám huqıqıy sharayatlardı jaratadı. Qáwender hám qamqorlıq etiwshiler balanıń nızamlı wákilleri esaplanıp, olardıń barlıq huqıqların sud hám basqa edarelerde qorǵaydı.

Faraziy mısall: 10 jaslı Alisher hám onıń 15 jaslı aǵası Boburdıń ata-anası uzaq múddetke shet elge islewge ketip, balalardı qarawsız qaldırdı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı olardıń ámekisi Dilshodtı balalarǵa juwapker etip tayınladı. Bunda 10 jaslı Alisherge salıstırǵanda qáwenderlik, 15 jaslı Boburǵa salıstırǵanda bolsa qamqorlıq belgilendi. Dilshod endi olardıń tálim alıwı hám den-sawlıǵı ushın nızamlı juwapker esaplanadı.

- Qáwenderlik 14 jasqa tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi.
- Qamqorlıq 14 jastan 18 jasqa shekemgi balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi.
- Qáwender hám qamqorlıq etiwshiler balanıń nızamlı wákilleri esaplanadı.

• Maqset: balaǵa támiynat, tárbiya, tálim beriw hám huqıqların qorǵaw.

SALISTIRIŃ

Qáwenderlik hám qamqorlıqtıń tiykarǵı parqı jas shegarasında: 14 jasqa shekem - qáwenderlik, 14 ten 18 jasqa shekem - qamqorlıq. Sonday-aq, qáwender bala atınan pitimler dúzedi, qamqorlıq etiwshi bolsa bala dúzetuǵın pitimlerge razılıq beredi.

TIYKARǴI PIKIR

Qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınan tısqarı basqa hesh qanday jismoniy yaki yuridikalıq shaxs balalardı jaylastırıw menen ǵárezsiz shuǵıllanıwǵa haqılı emes.

5.6 Qáwenderlik hám qamqorlıq organları. Qáwenderlik hám qamqorlıqtı belgilew. Balalardıń qáwenderleri (qamqorlıq etiwshileri). Qáwenderlik yaki qamqorlıq astındaǵı balalardıń huqıqları

Qáwenderlik hám qamqorlıq tarawındaǵı iskerlikti ámelge asırıwshı mámleket organları sistemasına Ministrler Kabineti, Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw ministrligi, Den-sawlıqtı saqlaw ministrligi hám jergilikli hákimiyat organları kiredi. Ámeliyatta bul wazıypanı rayon (qala) hákimliklerindegi Balalardı qorǵaw bólimleri (Insan sociallıq xızmetler orayları) atqaradı. Olar balalardı anıqlaydı, esapqa aladı hám olardıń mal-múlkin saqlaw ilajların kóredi.

Qáwenderler hám qamqorlıq etiwshiler qatań talaplar tiykarında tańlanadı. Olar balanıń tárbiyası, den-sawlıǵı hám tálim alıwı ushın sharayat jaratıwǵa, mal-múlkin asırap-abaylawǵa hám aliment, pensiya sıyaqlı tólewlerdi óndiriw ilajların kóriwge májbúr. Qáwender hám qamqorlıq etiwshiler balanıń mal-múlkin satıw yaki sawǵa qılıw sıyaqlı háreketlerdi tek ǵana qáwenderlik organınıń ruxsatı menen ámelge asırıwı múmkin.

Qáwenderlik hám qamqorlıq astındaǵı balalar ózlerine tiyisli bolǵan aliment, pensiya hám nafaqalardı alıw, turaq-jayǵa bolǵan múlk huqıqın saqlap qalıw, sonday-aq, óz ata-anası hám tuwısqanları menen kórisiw huqıqına iye. Bala óz máplerine tiyisli máseleler sheshilip atırǵanda pikir bildiriw huqıqına iye.

Faraziy mısall: 13 jaslı Kamolanıń ata-anası qaytıs bolǵan, oǵan aypası qáwender etip tayınlanǵan. Kamolanıń atında ata-anasınan qalǵan kvartira bar. Aypası bul kvartiranı satıp, pulına ózine mashina almaqshı boldı. Biraq, nızamshılıqqa kóre, qáwender balanıń mal-múlkin tek qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń jazbasha ruxsatı menen, balanıń máplerin gózlegen halda ǵana satıwı múmkin. Organ bul aldı-sattıǵa ruxsat bermedi hám Kamolanıń múlklik huqıqları qorǵaldı.

• Qáwenderlik hám qamqorlıq iskerligin jergilikli hákimiyattaǵı Balalardı qorǵaw bólimleri ámelge asıradı.
• Qáwender balanıń tálimi, den-sawlıǵı hám mal-múlki pútinligin támiyinlewge májbúr.
• Balanıń mal-múlkin biylew tek qáwenderlik organınıń ruxsatı menen ámelge asırıladı.
• Bala ózine tiyisli sociallıq tólewlerdi alıw hám turaq-jay huqıqın saqlap qalıwǵa haqılı.

IMTIXAN USHIN

Qáwender hám qamqorlıq etiwshiniń májbúriyatları qatarına jasaw ornı ózgargende qáwenderlik organın eskertiw hám hár jılı óz iskerligi boyınsha esabat tapsırıw kiredi.

IS PENEN BAYLANIS

Eger qáwender balanıń huqıqların buzsa yaki mal-múlkin talan-taraj qılsa, qáwenderlik organı onı wazıypasınan shetletedi hám juwapkershilikke tartıw máselesin kóteredi.

5.7 Qáwenderlik hám qamqorlıqtıń tamamlanıwı

Qáwenderlik hám qamqorlıq málim huqıqıy faktler júzege kelgende nızamlı tártipte tamamlanadı. Bul process balanıń jası, huqıqıy statusı ózgeriwi yaki basqa obyektiv sebeplerge baylanıslı boladı.

Qáwenderlik tómendegi jaǵdaylarda tamamlanadı:
- Qáwenderliktegi bala 14 jasqa tolǵanda (bul halda qáwenderlik avtomatikalıq túrde qamqorlıqqa aylanadı hám qosımsha sheshim talap etilmeydi);
- Bala ata-anasına qaytarılǵanda;
- Bala perzentlikke alınǵanda;
- Qáwenderliktegi shaxs qaytıs bolǵanda.

Qamqorlıq tómendegi jaǵdaylarda tamamlanadı:
- Qamqorlıqtaǵı shaxs kámiletke tolǵanda (18 jasqa tolǵanda);
- Bala ata-anasına qaytarılǵanda yaki perzentlikke alınǵanda;
- Kámiletke tolmaǵan tolıq muamilege uqıplı dep járiyalanǵanda (emansipaciya);
- Qamqorlıqtaǵı shaxs nekege kirgende;
- Qamqorlıqtaǵı shaxs qaytıs bolǵanda.

Sonday-aq, qáwender yaki qamqorlıq etiwshi óz wazıypaların tiyisli dárejede orınlamasa, huqıqların jaman niyetlerde paydalansa yaki balanı qadaǵalawsız qaldırsa, qáwenderlik hám qamqorlıq organı olardı óz wazıypaların orınlawdan shetletedi. Bul jaǵday da qáwenderliktiń biykar etiliwine alıp keledi.

Faraziy mısall: 17 jaslı Nodir óziniń ámekisi qaramayında qamqorlıqta jasar edi. Nodir isbilermenlik iskerligi menen shuǵıllanıwdı basladı hám jergilikli hákimiyat sheshimi menen tolıq muamilege uqıplı (emansipaciya) dep tabıldı. Sol kúnnen baslap ámekisiniń qamqorlıq májbúriyatları nızamlı túrde tamamlandı, sebebi Nodir endi óz huqıq hám májbúriyatların ǵárezsiz ámelge asırıw uqıplılıǵına iye boldı.

- Qáwenderlik bala 14 jasqa tolǵanda tamamlanıp, qamqorlıqqa ótedi.
- Qamqorlıq bala 18 jasqa tolǵanda, nekege kirgende yaki emansipaciya qılınǵanda tamamlanadı.
- Bala ata-anasına qaytarılsa yaki perzentlikke alınsa, qáwenderlik/qamqorlıq tamamlanadı.
- Qáwender óz wazıypasın orınlamasa, májbúriy tártipte shetletiledi.

JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK

Kóp ushırasatuǵın qáte: Bala 14 jasqa tolǵanda qáwenderlik tamamlanıp, ol pútkilley ǵárezsiz boladı dep oylaw. Tiykarınan qáwenderlik tawsılıp, ol avtomatikalıq túrde qamqorlıqqa aylanadı.

TIYKARǴI PIKIR

Kámiletke tolmaǵan shaxstıń nızamlı nekege kiriwi onı tolıq muamilege uqıplı qıladı, soníń ushın qamqorlıq dárhal biykar etiledi.

5.8 Shańaraqqa tárbiyalaytuǵın ata-anaǵa qoyılatuǵın talaplar. Shańaraqqa tárbiyalaw ushın tapsırılatuǵın bala (balalar)

Balalardı shańaraqqa tárbiyalawǵa alıw (patronat yaki tutingen foster shańaraq) — ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı mákemelerde emes, bálki shańaraq sharayatında tárbiyalawdı támiyinlewshi áhmiyetli forma bolıp tabıladı. Shańaraq kodeksine kóre, tárbiya, emlew hám sociallıq qorǵaw mákemelerindegi balalar tutingen shańaraqlarǵa tárbiyalawǵa beriliwi múmkin. On jasqa tolǵan balalardı shańaraqqa

tárbiyalawǵa beriw tek olardıń razılıǵı menen ámelge asırıladı.

Tutingen ata-ana bolıw tilegin bildirgen shaxslarǵa qatań talaplar qoyıladı. Kámiletke tolǵan hár eki jınstaǵı shaxslar tutingen ata-ana bolıwı múmkin, biraq tómendegiler bunnan tısqarı: sud tárepinen muamilege uqıpsız dep tabılǵanlar, ata-analıq huqıqınan ayırılǵanlar, qasqannan islengen jınayatlar ushın burın húkim qılınǵanlar, qáwenderlik wazıypasınan shetletilgenler hámde den-sawlıǵı balanı tárbiyalawǵa imkan bermeytuǵın shaxslar.

Tutingen ata-analardı tańlaw hám balanı olarǵa sáykeslestiriw qáwenderlik hám qamqorlıq organları tárepinen ámelge asırıladı. Balanı shańaraqqa tárbiyalawǵa alıp atırǵan shaxstıń turmıs sharayatları hám shańaraq aǵzalarınıń den-sawlıǵı aldınnan tekseriledi.

Faraziy mısall: 45 jaslı oqıtıwshı Dilbar Mehribanlıq úyinde tárbiyalanıp atırǵan 11 jaslı Zarinanı óz shańarağına tárbiyalawǵa (patronatqa) almaqshı boldı. Qáwenderlik organı Dilbardıń úy sharayatın, dáramatın hám sudlanbağanlıǵın tekserdi. Sonday-aq, Zarinanıń ózinen de bul shańaraqqa barıwǵa razılıǵı soraldı (sebebi ol 10 jastan asqan). Barlıq shártler tuwrı kelgennen soń, Zarina Dilbardıń shańarağına tárbiyalawǵa berildi.

- 10 jasqa tolǵan balanı tutingen shańaraqqa beriw ushın onıń razılıǵı shárt (Shańaraq kodeksi, 22-bap).
- Qasqannan jınayat islegenler, huqıqtan ayırılǵanlar tutingen ata-ana bola almaydı.
- Tutingen ata-analardı tańlaw qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen ámelge asırıladı.
- Balanıń jasaw sharayatı hám shańaraqtıń den-sawlıǵı aldınnan qatań tekseriledi.

> **SALISTIRIŃ**
> Perzentlikke alıw hám tutingen shańaraqtıń parqı: Perzentlikke alıwda bala nızamlı perzentke aylanadı hám miyrasxor boladı. Tutingen shańaraqta bolsa ata-ana tek waqtınsha tárbiyalawshı (qáwender) wazıypasın atqaradı hám mámleketten aylıq nafaqa aladı.

> **IMTIXAN USHIN**
> Shańaraqlıq balalar úyinde tárbiyalawshılar sanı kópi menen 5 adamdı qurawı tiyis. Óz perzentleri menen birge ulıwma balalar sanı 8 adamnan aspawı kerek.

5.9 Balanı (balalardı) shańaraqqa tárbiyalawǵa beriw haqqındağı shártnama. Shańaraqqa tárbiyalawǵa alǵan shaxslardı materiallıq támiyinlew. Shártnamanı múddetinen aldın biykar etiw

Balalardı shańaraqqa tárbiyalawǵa alıw qáwenderlik hám qamqorlıq organı hámde tutingen ata-ana ortasında dúziletuǵın arnawlı shártnama tiykarında ámelge asırıladı. Bul shártnamada balanı támiyinlew, tárbiyalaw, tálim beriw shártleri, tutingen ata-ananıń huqıq hám májbúriyatları, sonday-aq, mámleket organınıń májbúriyatları anıq kórsetiledi. Tutingen ata-analar balaǵa salıstırǵanda qáwenderlik huqıq hám májbúriyatlarına iye boladı.

Mámleket tárepinen tutingen shańaraqlarǵa materiallıq járdem kórsetiledi. Bala shańaraqqa berilip atırǵanda bir jola kiyim-bas hám ayaq kiyim beriledi, sonday-aq, balanıń támiynatı ushın hár ayda nızamshılıqta belgilengen muǵdarda nafaqa tóleneip turıladı. Qáwenderlik organı tutingen shańaraqtı turaqlı qadağalap baradı: bala shańaraqqa berilgennen soń, dáslepki úsh ayda bir márte, keyin bolsa hár jılı keminde eki márte jobalı baqlaw ámelge asırıladı.

Eger tutingen ata-analar óz májbúriyatların orınlamasa, balanıń huqıqların buzsa yaki den-sawlıǵına zıyan jetkizse, shártnama múddetinen aldın biykar etiledi. Qáwenderlik organı balanı dárhal shańaraqtan alıp qoyadı

hám tutingen ata-ananı juwapkershilikke tartıw ilajların kóredi.

Faraziy mısall: Tutingen ata-ana sıpatında 9 jaslı Temurdi óz qaramayına alǵan shańaraq mámleketten hár ay nafaqa alıp turdı. Biraq jobadan tısqarı qadaǵalaw dawamında qáwenderlik organı xızmetkerleri Temurdiń mektepke barmay atırǵanın hám oǵan ajıratılǵan pullar shańaraqtıń basqa mútájliklerine jumsalıp atırǵanın anıqladı. Qáwenderlik organı dárhal shártnamanı múddetinen aldın biykar etti, Temurdi qáwipsiz orınǵa ótkerdi hám qarjılardı maqsetsiz jumsagan shańaraqqa salıstırǵanda nızamlı ilaj kórdi.

- Process qáwenderlik organı hám tutingen ata-ana ortasındaǵı shártnama menen rásmiylestiriledi.
- Tutingen shańaraqqa balanıń támiynatı ushın hár ayda mámleket tárepinen nafaqa tólenedi.
- Qáwenderlik organı shańaraqtı dáslepki 3 ayda 1 márte, soń jılına keminde 2 márte jobalı qadaǵalaydı.
- Májbúriyatlar buzılǵanda shártnama biykar etilip, bala shańaraqtan alınadı.

> **IS PENEN BAYLANIS**
> Baqlaw dawamında tek ǵana materiallıq sharayat, bálki balanıń shańaraqqa sáykeslesiwi, emcional jaǵdayı hám onıń huqıqları támiyinleniwi de kompleks bahalanadı.

> **JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK**
> Materiallıq támiynat tutingen ata-ananıń jeke dáramatı emes, ol qatań túrde balanıń mútájlikleri (awqat, kiyim, tálim) ushın jumsalıwı shárt.

5.10 Puqaralıq hal-aktlerin jazıw

Puqaralıq hal-aktlerin jazıw (FHDYO) — bul puqaralar turmısındaǵı tuwılıw, ólim, neke dúziw, nekeden ajırasıw sıyaqlı áhmiyetli waqıya hámde faktlerdiń wákillikli mámleket organları tárepinen tastıyıqlanıwı bolıp tabıladı. Bul jazıwlar shaxstıń huqıq hám májbúriyatları júzege keliwi, ózgeriwi yaki biykar bolıwına tikkeley tásir kórsetedi. FHDYO organları dalalatnama jazıwların júrgizedi, gerbli gúwalıqlar beredi hám jazıwlarǵa ózgeris, dúzetiw yaki qosımshalar kirgizedi.

Eń áhmiyetli jazıwlardan biri tuwılıwdı jazıw bolıp tabıladı. Balanıń tuwılıwı ol tuwılǵan jerdegi yaki ata-anasınan biriniń turaqlı jasaw orınındaǵı FHDYO organında bala tuwılǵan kúnnen baslap 1 ay múddet ishinde jazılıwı zárúr. Jazıw ushın medicina mákemesi tárepinen berilgen maǵlıwmatnama hám ata-ananıń shaxsın tastıyıqlawshı húJjetler usınıladı. Ólimdi jazıw bolsa ólim haqqındaǵı medicinalıq maǵlıwmatnama alınǵannan keyin 3 kúnnen keshiktirmey ámelge asırılıwı shárt (Shańaraq kodeksi, 223-statya).

Sonday-aq, FHDYO organları ism, familiya hám ata ismin ózgertiw máselelerin de kórip shıǵadı. Bul huqıqtan 16 jasqa tolǵan puqaralar paydalanıwı múmkin. Arza berilgennen soń, ishki isler organları tárepinen tekseriw ótkeriledi. Dalalatnama jazıwlarına ózgeris hám dúzetiwler kirgiziw jetkilikli tiykarlar bolıp, daw bolmaǵanda FHDYO organı tárepinen ámelge asırıladı. Eger daw kelip shıqsa yaki jazıwlarda jiddiy parıqlar anıqlansa, másele tek sud tártibinde sheshiledi (Shańaraq kodeksi, 228-statya).

Faraziy mısall: Puqara Sanjar 16 jasqa toldı hám pasport alıwdan aldın ismin "Sarvar" dep ózgertiwge qarar qıldı. Ol FHDYO bólimine arza hám tuwılǵanlıq gúwalıǵın usındı. FHDYO organı húJjetlerdi ishki isler organına jiberdi. 20 kún ishinde ishki isler organı unamlı juwmaq berdi. Bunnan soń FHDYO organı Sanjardıń dalalatnama jazıwına ózgeris kirgizdi hám oǵan "Sarvar" ismi jazılǵan jańa gúwalıq usındı.

- Tuwılıw bala tuwılǵan kúnnen baslap 1 ay ishinde jazılıwı shárt.

• Ólim medicinalıq mańlıwmatnama alınǵannan soń 3 kún ishinde jazıladı (Shańaraq kodeksi, 223-statya).
• Ism hám familiyanı ózgertiw 16 jastan baslap IIB juwmaǵı tiykarında ámelge asırıladı.
• Dawlı jaǵdaylarda jazıwlarǵa ózgeris kirgiziw hám biykar etiw tek sud arqalı sheshiledi.

IMTIXAN USHIN
Imtixanda FHDYO hám sudtıń wákillikleri shegarası soraladı: daw joq bolsa FHDYO ózi ózgertedi, daw bolsa yaki jiddiy parıq anıqlansa tek sud sheshimi menen biykar etiledi.

TIYKARǴI PIKIR
Óli tuwılǵan yaki turmısınıń birinshi háptesinde qaytıs bolǵan balalar ushın da tuwılıw hám ólim jazılıwı shárt (perinatal ólim).

TIYKARǴI JUWMAQLAR

1. Ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı jaylastırıwda olardıń eń ústin mápleri hám qáwipsizligi ústin esaplanadı.
2. Balalardı muqabıl jaylastırıwdıń tiykarǵı formaları: perzentlikke alıw, qáwenderlik/qamqorlıq hám tutingen (foster) shańaraq.
3. Perzentlikke alıw tek ǵana kámiletke tolmaǵanlarǵa salıstırǵanda sud tártibinde ámelge asırıladı hám qatań sır saqlanadı.
4. 10 jasqa tolǵan balanıń perzentlikke alınıwı, tutingen shańaraqqa beriliwi hám ism-familiyası ózgertiliwinde onıń razılıǵı alınıwı shárt.
5. Qáwenderlik 14 jasqa shekem, qamqorlıq bolsa 14 ten 18 jasqa shekemgi balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi.
6. Tutingen shańaraq penen mámleket ortasında shártnama dúziledi hám balanıń támiynatı ushın hár ay nafaqa tólenedi.
7. FHDYO organları tuwılıw (1 ay ishinde) hám ólimdi (3 kún ishinde) jazadı, bul jazıwlar shaxstıń huqıqıy statusın belgilaydi.
8. FHDYO jazıwlarına ózgeris kirgiziw daw bolmaǵanda FHDYO tárepinen, daw bolǵanda sud tárepinen ámelge asırıladı.

Qısqasha juwmaq

Bul sabaq dawamında ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı qorǵaw hám olardı muqabıl jaylastırıw formaları boyınsha keń qamrawlı huqıqıy bilimler berildi. Tiykarǵı itibar balanıń eń ústin máplerin támiyinlewge qaratılıp, perzentlikke alıw, qáwenderlik hám qamqorlıq, sonday-aq, tutingen (foster) shańaraqqa beriw institutlarınıń huqıqıy tábiyatı analiz etildi. Perzentlikke alıw processinde sud qadaǵalawı, balanıń ıqtıyarıy razılıǵı hám perzentlikke alıw sırın saqlaw qaǵıydaları úyrenildi. Qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń balalardı anıqlaw, esapqa alıw hám olardıń huqıqların qorǵawdaǵı roli tolıq sáwlelendirildi. Sonday-aq, tutingen shańaraq shártnaması, onıń shártleri hám materiallıq támiynat máseleleri kórip shıǵıldı. Sabaqtıń juwmaqlawshı bóliminde puqaralıq hal-aktlerin jazıw (FHDYO) sisteması,

atap aytqanda, tuwılıw hám ólimdi jazıw, ism-familiyanı ózgertiw, jazıwlarǵa dúzetiw kirgiziw, tiklew hám biykar etiw tártip-qaǵıydaları túsindirildi. FHDYO hám sud organlarınıń wákillik shegaraları anıq mısallar járdeminde parıqlap berildi. Bul bilimler studentlerge shańaraq hám miyras huqıqı tarawında ámeliy kónlikpelerdi qáliplestiriw, keleshekte balalar huqıqların qorǵaw hám puqaralıq halı húJjetleri menen islewde bekkem teoriyalıq tiykar bolıp xızmet etedi.

TIYKARǴI PRINCIPLER

1. Balanıń eń ústin mápleri hár qanday qararda ústinlikke iye.
2. Shańaraq sharayatı balanı tárbiyalawdıń eń maqul hám abzal forması bolıp tabıladı.
3. Perzentlikke alıw tek ǵana sud tártibinde hám qatań sır saqlanǵan halda ámelge asırıladı.
4. 10 jasqa tolǵan balanıń jeke turmısına tiyisli qararlarda onıń razılıǵı alınıwı májbúriy bolıp tabıladı.
5. Mámleket qáwenderlik hám qamqorlıq organları arqalı balalardıń huqıqların turaqlı qadaǵalaydı.
6. FHDYO jazıwları shaxstıń puqaralıq huqıq hám májbúriyatların yuridikalıq jaqtan tastıyıqlaydı.

> **TIYKARǴI TERMINLER**
> Perzentlikke alıw · Qáwenderlik · Qamqorlıq · Tutingen shańaraq · Patronat · FHDYO · Dalalatnama jazıwı · Emansipaciya · Birlemshi bahalaw · Atalıqtı belgilew

IMTIXANǴA TAYARLIQ

- Ata-ana qaramayınan ayırılǵan balalardı jaylastırıwdıń 3 tiykarǵı formasın sanap bere alasız ba?
- Perzentlikke alıwdı biykar etiw tiykarları hám onıń huqıqıy aqıbetlerin túsindire alasız ba?
- Qáwenderlik hám qamqorlıq ortasındaǵı jas hám huqıqıy wákillik parıqların bilesiz be?
- Tutingen shańaraq penen dúziletuǵın shártnama hám materiallıq támiynat tártibin túsindirip bere alasız ba?
- Tuwılıw hám ólimdi jazıw ushın belgilengen nızamlı múddetlerdi bilesiz be?
- FHDYO jazıwlarına dúzetiw kirgiziwde qashan sudqa múrájáát etiliwin parıqlay alasız ba?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Rásmiy emes bağıw hám balanıń múlki

> **FAKTLER**
> On úsh jaslı Sardordıń anası qaytıs bolǵan, ákesi bolsa azatlıqtan ayırıw jazasın ótemekte. Sardordı apası óz úyine alıp ketip, rásmiy qáwenderlik belgiletpesten bağıp atır. Balanıń anasınan kvartira miyras bolıp qalǵan. Apası kvartiranı satıp, túsken qarjıǵa óz úyin keńeytiw hám Sardorǵa bólek xana ajıratıwdı rejelestirdi. Notarius onıń bala atınan háreket etiw wákilligin tastıyıqlawshı húJjetlerdi soradı. Apası bolsa ákesiniń ápiwayı jazbasha razılıǵın usındı.

> **MÁSELE**

Rásmiy emes bańıw nızamlı wákillikti júzege keltire me hám balanıń múlkin satıwda máp ler soqlıǵısıwınıń aldı qanday alınadı?

NORMA

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi 148 hám 149-statyalarına tiykar, ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan balalardı anıqlaw, esapqa alıw hám olardı ornalastırıw tek ǵana qáwenderlik hám qamqorlıq organları tárepinen ámelge asırıladı. Basqa shaxslardıń, sol qatarda tuwısqanlardıń ózbasımshalıq penen balanı alıp ketiwi nızamlı wákillikti júzege keltirmeydi. Balaǵa qatnaslı qáwenderlik belgilengennen soń, qáwender balanıń múliklik huqıqların qorǵawı shárt. Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqındaǵı nızamshılıqqa kóre, balanıń kóshpes múlkin satıw, almastırıw yamasa sawǵa etiw sıyaqlı pitimler tek ǵana qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń aldınnan berilgen jazbasha ruxsatı menen ámelge asırılıwı múmkin. Sonday-aq, qáwender hám bala ortasında máp ler soqlıǵısıwına jol qoyılmaydı, yaǵnıy qáwender balanıń múlkin satıp, túsken qarjını óziniń jeke mútájlikleri yamasa óz múlkin keńeytiw ushın jumsawı qatań qadaǵalanadı.

ANALIZ

1) Balanıń ámelde apası menen jasap atırǵanı avtomatikalıq túrde nızamlı wákillikti júzege keltirmeydi. Ákesiniń qamaqta ekenligi balanı ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan dep tabıwǵa tiykar boladı. Apası nızamlı wákil bolıwı ushın qáwenderlik hám qamqorlıq organına múrájat etip, rásmiy qáwender etip tayınlanıwı shárt. Ákesiniń ápiwayı jazbasha razılıǵı notarius ushın jetkilikli tiykar bola almaydı. 2) Balanıń kóshpes múlkin satıwda qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń ruxsatı talap etiledi. Organ ruxsat beriwde tek ǵana balanıń máplerin, yaǵnıy múlik satılıwınan túsken pul balanıń mútájliklerine yamasa onıń atına basqa múlik alıwǵa jumsalıwın tekseredi. Apanıń balanıń úyin satıp, óziniń úyin keńeytpekshi bolıwı ayqın máp ler soqlıǵısıwı bolıp tabıladı. Geyde ol balaǵa bólek xana ajıratıwdı wáde etse de, múlik huqıqı baladan apaǵa ótip ketedi, bul bolsa balanıń múliklik huqıqlarına qayshı. 3) Balanıń múlkin saqlaw ushın notarius pitimdi biykarlawı nızamlı hám durıs háreket bolıp tabıladı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı apanıń háreketlerin qadaǵalawǵa alıwı, balanıń atına ashılǵan arnawlı esap betine qarjı ótkeriliwin yamasa múlik qol qatılmaslıǵın támiyinlewi kerek.

JUWMAQ

Juwmaq etip aytqanda, notariustıń talabı tolıq nızamlı. Apa rásmiy qáwenderlikti belgiletpesten turıp bala atınan háreket ete almaydı. Hátte qáwender etip tayınlanǵan jaǵdayda da, ol balanıń kvartirasın satıp, qarjını óz úyin keńeytiwge jumsawǵa haqılı emes, sebebi bul balanıń múliklik huqıqların buzadı hám máp ler soqlıǵısıwın keltirip shıǵaradı.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Balanıń ámelde tuwısqanı menen jasap atırǵanı onıń nızamlı wákilligin júzege keltire me hám qáwenderlikti rásmiylestiriw ushın neler tekseriliwi tiyis?
2. Balanıń kóshpes múlkin satıwda wákillikli organ ruxsatı, balanıń mápi hám wákil mápleri soqlıǵısıwı qanday bahalanadı?

3. Balanıń múlkin saqlaw hám apanıń háreketlerin qadaǵalaw ushın qanday huqıqıy ilajlar kóriwi kerek?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqında”ǵı Nızam, ÓRQ-364 (02.01.2014) — https://lex.uz/docs/2307828

2-kazus · Aǵa-inini ajıratıw hám ornalastırıw formasın tańlaw

FAKTLER

Ata-ana qaramayınsız qalǵan jeti hám on eki jaslı aǵa-ini waqtınsha ornalastırıldı. Perzentlikke alıw qálewindegi er-hayal tek kishi balanı alıwǵa tayın ekenligin bildirdi. Balalardıń qıyası ekewin de tárbiyalawdı qáleydi, biraq óz úyi joq, kireyde jasaydı. Úlken bala inisinen ajıralmaslıqtı hám qıyası menen jasawdı qáleytuǵının ayttı. Juwapker xızmetker materiallıq jaǵdayı jaqsıraq er-hayaldıń qálewin ústin qoyıwdı usınıs etti.

MÁSELE

Aǵa-inilerdi perzentlikke alıwda ajıratıw múmkin be hám balanıń pikiri sonday-aq tuwısqannıń materiallıq jaǵdayı qanday huqıqıy áhmiyetke iye?

NORMA

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi 151-statyasına tiykar, aǵa-iniler hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıwǵa jol qoyılmaydı, perzentlikke alıw balalardıń eń ústin máplerine sáykes kelgen jaǵdaylar bunnan tısqarı. Sonday-aq, Shańaraq kodeksiniń 154-statyasında perzentlikke alıwda balanıń tuwısqanları, olar ortasındaǵı tuwısqanlıq baylanısların buzbaqtan perzentlikke alıp atırǵan shaxslar ústinlik huqıqına iye ekenligi belgilengen. On jasqa tolǵan balanı perzentlikke alıw yamasa basqa ornalastırıw formalarına ótkeriw ushın onıń razılıǵı talap etiledi (Shańaraq kodeksi, 155-statya). Balalardı ornalastırıwda materiallıq jaǵday áhmiyetli faktor bolsa da, ol qan-tuwısqanlıq qatnasların saqlap qalıw hám balanıń ıqtıyarıy razılıǵı sıyaqlı ústin principlerden joqarı turmaydı.

ANALIZ

1) Aǵa-inilerdi birgelikte ornalastırıw nızam menen qorǵaladı. Olardı ajıratıw tek ǵana olardıń máplerine sáykes kelgende ǵana ruxsat etiledi. Bul jaǵdayda balalardıń ózara baylanıslılıǵı kúshli hám 12 jaslı úlken balanıń pikiri qatań huqıqıy áhmiyetke iye. On jastan asqan balanıń razılıǵısız onı ajıratıw yamasa basqa shaxsqa beriw múmkin emes. 2) Qıyanıń kirey úyde jasawı onıń kandidatın avtomatikalıq túrde biykarlawǵa tiykar bolmaydı. Nızamshılıq tuwısqanlarǵa ústinlik huqıqın beredi. Eger qıyanıń materiallıq jaǵdayı perzentlikke alıw ushın jetkilikli bolmasa, qáwenderlik hám qamqorlıq organı balalardı oǵan qáwenderlik hám qamqorlıq tiykarında yamasa asırandı shańaraq (patronat) shártnaması tiykarında tárbiyaǵa beriwi kórip shıǵıwı tiyis. Bul formalar arqalı mámleket qıyaǵa balalardı támiyinlew ushın materiallıq járdem (napaqa) ajıratadı. 3) Perzentlikke alıwda bala hám perzentlikke alıwshı ortasında qan-tuwısqanlıqqa teń huqıq hám májbúriyetler júzege keledi hám ol sud tártibinde rásmiylestiriledi. Qáwenderlik-qamqorlıq hám shańaraqqa tárbiyaǵa beriw bolsa waqtınshalıq wákillik formaları bolıp, qáwenderlik organı qararı yamasa shártnama tiykarında rásmiylestiriledi hám mámleket tárepinen materiallıq támiynat beriliwi múmkin.

JUWMAQ

Juwapker xızmetkerdiń materiallıq jaǵdayı jaqsı bolǵan biygane er-hayaldı tańlap, aǵa-inilerdi ajıratıw haqqındaǵı usınısı nızamǵa qayshı. Balalardıń ózara baylanısın saqlaw hám 12 jaslı balanıń qálewin inabatqa alıw shárt. Qıyaǵa qatnaslı qáwenderlik yamasa asırandı shańaraq shártnamasın rásmiylestiriw arqalı balalardı birgelikte qaldırıw eń durıs huqıqıy sheshim esaplanadı.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Aǵa-inilerdi birgelikte ornalastırıw, balalardıń ózara baylanıslılıǵı hám olardıń pikiri qanday huqıqıy áhmiyetke iye?
2. Qıyanıń kirey úyde jasawı onıń kandidatın avtomatikalıq biykarlawǵa tiykar bola ma hám qaysı ornalastırıw formaları kórip shıǵılıwı múmkin?
3. Perzentlikke alıw, qáwenderlik-qamqorlıq hám shańaraqqa tárbiyaǵa beriwdin huqıqıy aqıbetleri sonday-aq rásmiylestiriw tártibi qanday parqlanadı?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

3-kazus · Tuwılǵanlıq jazıwın dúzetiw yamasa atalıqtı dawlaw

FAKTLER

On altı jaslı Diyoranıń tuwılǵanlıq gúwalıǵında ákesiniń atı «Anvar», pasport maǵlıwmatlarında bolsa «Anvarjon» dep kórsetilgen. Ana FHDYOǵa múrájat etip, attı dúzetiw menen birge, balanıń ákesi retinde basqa shaxstı jazıwdı da soradı. Ol aldıńǵı jazıw «náduris kiritilgenin» aytti. Dalalatnama jazıwında áke retinde qayd etilgen shaxs bunǵa qarsı shıqtı. FHDYO xızmetkeri eki talaptı da ápiwayı texnikalıq dúzetiw retinde sheshiwdi usınıs etti.

MÁSELE

Tuwılǵanlıq jazıwındaǵı texnikalıq qáteni dúzetiw menen atalıqtı dawlaw ortasındaǵı huqıqıy shegara qanday hám bul dawlar qaysı organda sheshiledi?

NORMA

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi 226 hám 228-statyalarına muwapıq, puqaralıq hal-aktleri jazıwlarına ózgertiw, dúzetiw hám qosımshalar kirgiziw jetkilikli tiykarlar bar bolıp, mápdar shaxslar ortasında daw bolmaǵanda FHDYO organı tárepinen ámelge asırıladı. Eger atı yamasa familiyasında texnikalıq qáte ketken bolsa, bul húJjetler tiykarında tuwırlanadı. Biraq, balanıń ákesi haqqındaǵı maǵlıwmattı ózgertiw násil-nesepke tiyisli huqıqıy másele esaplanadı. Eger dalalatnama jazıwında áke retinde qayd etilgen shaxs usı jazıwdı biykarlawǵa yamasa ózgertiwge qarsı bolsa, huqıq haqqında daw kelip shıǵadı. Bunday dawlar FHDYO organınıń wákilligine kirmeydi hám tek ǵana sud tártibinde, ata-analıq huqıqların belgilew yamasa biykarlaw haqqındaǵı dawa arızası tiykarında kórip shıǵılıwı shárt.

ANALIZ

1) Attaǵı texnikalıq qáteni dúzetiw (Anvar atın pasportqa sáykeslep Anvarjon dep ózgertiw) FHDYO organınıń tikkeley wákilligine kiredi, sebebi bul jerde shaxstıń kimligi boyınsha daw joq, tek húJjetlerdegi háriptegi parıq bar. Biraq áke haqqındaǵı jazıwdı pútinley basqa shaxsqa ózgertiw jeke huqıq hám májbúriyetlerdi (máselen, aliment tólew, miyras alıw huqıqların) ózgertiwshi saldamlı huqıqıy háreket bolıp tabıladı hám ol hesh qashan ápiwayı texnikalıq dúzetiw esaplanbaydı. 2) Huqıq haqqında daw bolmaǵan texnikalıq máseleler (attaǵı qáteni tuwırlaw) FHDYO organında hákimshilik tártipte sheshiledi. Biraq ámeldegi dalalatnama jazıwında áke dep kórsetilgen shaxstıń qarsılıǵı bar bolǵanlıǵı sebepli, atalıqtı dawlaw máselesi tek ǵana puqaralıq isleri boyınsha sud tártibinde sheshiliwi tiyis. FHDYO xızmetkeri atalıqtı ózgertiw talabın qatań biykarlawı hám táreplerge sudqa múrájat etiw huqıqın túsindiriwi kerek. 3) Diyora on altı jasqa tolǵanlıǵı sebepli, onıń tuwılǵanlıq jazıwına kirgiziletuǵın hár qanday ózgertiwler, atap aytqanda, atalıqtı belgilew yamasa attı ózgertiw onıń ıqtıyarıy razılıǵı menen ámelge asırılıwı shárt. Sud hám FHDYO organları processte balanıń máplerin ústin qoyıwı, onıń pikirin tikkeley esitiwi hám barlıq mápdar shaxslardıń sud májilisinde qatnasıwın támiyinlewi nızam menen kepillengen.

JUWMAQ

FHDYO xızmetkeriniń eki talaptı da texnikalıq dúzetiw retinde qabıl etiw usınısı tolıq náduris. Attaǵı qáte FHDYO tárepinen dúzetiliwi múmkin, biraq atalıqtı ózgertiw boyınsha daw bar bolǵanlıǵı sebepli, bul másele tek ǵana sud arqalı sheshiliwi shárt. On altı jaslı Diyoranıń razılıǵı hár eki processte de alınıwı májbúriy bolıp tabıladı.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Attaǵı qáteni dúzetiw menen áke haqqındaǵı jazıwdı ózgertiwdin huqıqıy tiykarları qanday parqlanadı?
2. Huqıq haqqında daw bar bolǵanda qaysı másele FHDYOda, qaysı másele sud tártibinde sheshiliwi tiyis?
3. Arızanı kórip shıǵıwda balanıń huqıqları, onıń pikiri hám mápdar shaxslardıń qatnasıwın qanday támiyinlew kerek?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720
Ministrler Kabinetiniń 550-sanlı qararı (20.10.2023) — https://lex.uz/docs/6638940

4-kazus · Joǵalǵan arxiv hám eki tuwılǵanlıq jazıwı

FAKTLER
Rayon arxiviniń bir bólegi órtte joǵalǵan. Puqara Feruza tuwılǵanlıq jazıwın tiklew ushın múrájat etip, mektep húJjetleri hám eski gúwalıq nusqasın usındı. Tekseriw waqtında basqa rayonda onıń familiyası bir hárip penen parıq qılatuǵın hám tuwılǵan sánesi úsh kúnge parıqlı jáne bir jazıw tabıldı. Feruza tezrek pasport alıw ushın jańa tuwılǵanlıq jazıwın dúziwdi soradı. FHDYO xızmetkeri bolsa tabılǵan jazıwdı ózi biykarlap, jańasın kirgiziwdi usınıs etti.

MÁSELE
Joǵalǵan arxiv ornına tabılǵan parıqlı jazıwdı biykarlap, jańasın dúziw FHDYO wákilligine kire me?

NORMA
Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi 230 hám 233-statyalarına tiykar, puqaralıq hal-aktleri jazıwların tiklew ilgeri sonday jazıw bolǵanlıǵın tastıyıqlawshı jetkilikli tiykarlar bolǵanında ámelge asırıladı. Eger FHDYO organı eki hám onnan artıq birdey jazıwlar barlıǵın anıqlasa, tiklengen jazıwlar sol jazıw dúzilgen jerdegi FHDYO organında biykarlanıwı múmkin. Biraq, eger tabılǵan dalalatnama jazıwlarında familiya, atı, ákesiniń atı, tuwılǵan sánesi yamasa ata-ana haqqındaǵı maǵlıwmatlarda saldamlı parıq bolsa, tiklengen dalalatnama jazıwları tek ǵana sudtiń sheshim qararı menen biykarlanadı. FHDYO organı ózbasımshalıq penen parıqlı jazıwlardı biykarlawǵa haqılı emes.

ANALIZ
1) Dalalatnama jazıwın tiklew húJjet pútinley joǵalǵan yamasa órt sıyaqlı sebeplerge kóre arxivten tabılmaǵan jaǵdaylarda qollanıladı. Dúzetiw kirgiziw bar bolǵan jazıwdaǵı qátelerdi tuwırlaw ushın, tákirarıy gúwalıq beriw bolsa jazıw arxivte bar bolıp, tek puqaranıń qolındaǵı qaǵaz gúwalıq joǵalǵanda qollanıladı. 2) Eki jazıw bir shaxsqa tiyisliligin anıqlaw ushın FHDYO hám ishki isler organları birgeliginde shuqır tekseriw ótkeriliwi, mektep húJjetleri, medicinalıq maǵlıwmatnamalar hám ata-ananıń kórsetpeleri úyreniliwi zárúr. Nızamshılıqqa kóre, eger tabılǵan jazıwdaǵı familiya hám tuwılǵan sánede parıqlar bar bolsa, FHDYO xızmetkeri onı óz wákilligi sheńberinde biykarlay almaydı. Bunday saldamlı parıqlar bar bolǵanda, jazıwlardan birin haqıyqıy emes dep tabıw hám biykarlaw tek ǵana sudtiń wákilligine kiredi. 3) Eger FHDYO organı jańa jazıw dúziwdi biykarlasa, puqara Feruza yuridikalıq áhmiyetke iye bolǵan faktti belgilew (tuwılǵanlıq faktin yamasa jazıwdıń oǵan tiyisliligin tastıyıqlaw) yamasa náduris jazıwdı biykarlaw talabı menen puqaralıq isleri boyınsha sudqa múrájat etiwi tiyis. Sud qararı tiykarında ǵana FHDYO tiyisli háreketlerdi ámelge asıradı.

JUWMAQ
FHDYO xızmetkeriniń tabılǵan parıqlı jazıwdı ózi biykarlap, jańasın kirgiziw usınısı nızamǵa qayshı. Familiya hám sánede parıq bolǵanlıǵı sebepli, eki jazıwdıń bir shaxsqa tiyisliligin anıqlaw hám qátesin

> biykarlaw tek ǵana sud tártibinde ámelge asırılıwı shárt. Feruza óz huqıqların tiklew ushın sudqa múrájat etiwi kerek.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Dalalatnama jazıwın tiklew, oǵan dúzetiw kirgiziw hám tákirarıy gúwalıq beriw qaysı jaǵdaylarda qollanıladı?
2. Eki jazıw bir shaxsqa tiyisliligin anıqlaw hám olardan birin biykarlaw ushın qanday tekseriw sonday-aq huqıqıy tiykarlar zárúr?
3. FHDYO organınıń biykarlaw juwabı yamasa jazıwlar ortasındaǵı daw júzesinen sudqa múrájat etiwdin predmeti qanday belgiledi?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Test

JUWAP TAŃLANATUǴIN SORAWLAR

1. Balanı ornalastırıw formasın tańlawda tiykarǵı mezon qaysı?

- A. Kandidattıń jámiyettegi abırayı
- B. Balanıń mal-múlki qunı
- C. Balanıń huqıqları hám eń ústin mápleri
- D. Tek ǵana kandidattıń jası

> **DURIS: C**
> Shańaraq kodeksiniń 151-statyasına muwapıq, balanı ornalastırıwda onıń huqıqları hám eń ústin mápleri tiykarǵı mezon esaplanadı. Kandidattıń jası, abırayı yamasa balanıń mal-múlki sheshiwshi áhmiyetke iye emes. Barlıq háreketler tek ǵana balanıń máplerin gózlep ámelge asırıladı.

2. Qaysı jastaǵı balalarǵa qatnaslı qáwenderlik belgilenedi?

- A. On tórt jasqa tolmaǵan balalarǵa
- B. Tek ǵana on altı jastan úlken balalarǵa
- C. Tek ǵana on segiz jasqa tolǵanlarǵa
- D. Barlıq balalarǵa jasınan qaramastan

> **DURIS: A**
> Shańaraq kodeksi hám Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqındaǵı nızamǵa tiykar, qáwenderlik on tórt jasqa tolmaǵan jetim balalardı hám ata-anasınıń qaramayınan mahrum bolǵan balalardı qorǵaw maqsetinde belgilenedi. On tórt jastan asqanlarǵa bolsa qamqorlıq belgilenedi.

3. Qaysı jastaǵı kámeliyatqa tolmaǵanlarǵa qatnaslı qamqorlıq belgilenedi?

- A. Tuwılǵanınan jeti jasqa shekem

- B. Jeti jastan on jasqa shekem
- C. On jastan on tórt jasqa shekem
- D. On tórt jastan on segiz jasqa shekem

DURIS: D
Nızamshılıqqa kóre, qamqorlıq on tórt jastan on segiz jasqa shekem bolǵan jetim hám ata-anası qaramayınan mahrum bolǵan balalarǵa qatnaslı belgilenedi. On tórt jasqa shekem bolǵan balalarǵa bolsa qáwenderlik tayınlanadı.

4. Perzentlikke alıw qanday tártipte ámelge asırıladı?

- A. Tek ǵana notarial shártnama menen
- B. Sud tártibinde
- C. Mektep pedagogikalıq keńesi qararı menen
- D. Tuwısqanlardıń awızeki kelisimi menen

DURIS: B
Shańaraq kodeksiniń 151-statyasına kóre, perzentlikke alıw tek ǵana sud tártibinde ámelge asırıladı. Bunda qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń juwmaǵı esapqa alınadı. Notarial shártnama yamasa tuwısqanlar kelisimi huqıqıy tiykar bola almaydı.

5. Balanı tuwısqanınıń ámelde baǵıwı oǵan avtomatikalıq nızamlı wákil statusın bere me?

- A. Awa, úsh kúnnen keyin
- B. Awa, máhálle xabardar bolsa
- C. Yaq, tiyisli huqıqıy tiykar hám rásmiylestiriw talap etiledi
- D. Awa, bala sonı qálese

DURIS: C
Balanı ámelde baǵıw avtomatikalıq túrde nızamlı wákillikti júzege keltirmeydi. Shańaraq kodeksiniń 149-statyasına tiykar, qáwenderlik hám qamqorlıq organları tárepinen tiyisli huqıqıy rásmiylestiriw talap etiledi. Keri jaǵdayda, bala huqıqıy jaqtan qorǵawsız qaladı.

6. Qáwenderdiń bala mal-múlkin basqarıwında tiykarǵı talap qaysı?

- A. Balanıń múliklik huqıqları hám máplerin támiyinlew
- B. Múlikti óz múlki menen aralastırıw
- C. Múlikten tek ǵana óz mútájligi ushın paydalanıw
- D. Balanıń múlkin tuwısqanlarǵa bólistiriw

DURIS: A
Qáwender balanıń mal-múlkin basqarıwda tek ǵana onıń múliklik huqıqları hám máplerin támiyinlewi shárt. Múlikti óz mútájligi ushın isletiw yamasa óz múlki menen aralastırıw nızamǵa qayshı esaplanadı.

7. Qáwenderliktegi balanıń úyin satıw máselesinde qaysı jantasıw durıs?

• A. Qáwender qálegen waqıtta ǵárezsiz sata aladı
• B. Balanıń awızeki razılıǵı jetkilikli
• C. Satıp alıwshınıń tuwısqan bolıwı jetkilikli
• D. Nızamda belgilengen ruxsat hám balanıń máplerin qorǵaw talaplarına ámel etiliwi kerek

> **DURIS: D**
> Qáwender balanıń mal-múlkin ǵárezsiz sata almaydı. Nızamshılıqqa kóre, balanıń múliklik huqıqlarına qol qatatuǵın háreketlerdi ámelge asırıwda qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń ruxsatı alınıwı shárt. Bul balanıń múliklik máplerin qorǵaw kepilligi bolıp tabıladı.

8. Perzentlikke alıwdıń qáwenderlikten tiykarǵı parqı qaysı?

• A. Perzentlikke alıw tek ǵana waqtınsha baǵıwdı ańlatadı
• B. Perzentlikke alıw nátiyjesinde ata-ana hám bala qatnasıqlarına teńlestirilgen huqıqıy baylanıs júzege keledi
• C. Qáwenderlik balanı biologiyalıq perzentke aylandıradı
• D. Ekewiniń huqıqıy aqıbetleri tolıq birdey

> **DURIS: B**
> Perzentlikke alıw nátiyjesinde perzentlikke alıwshı hám bala ortasında tuwǵan ata-ana hám bala ortasındaǵı sıyaqlı jeke hám múliklik huqıqıy qatnasıqlar júzege keledi. Qáwenderlik bolsa balanı tárbiyalaw hám huqıqların qorǵawdıń waqtınshalıq forması bolıp tabıladı.

9. Aǵa-ini hám apa-sińlilerdi túrli shańaraqlarǵa ornalastırıwda qaysı jaǵday áhmiyetli?

• A. Tek ǵana olardıń jas parqı
• B. Tek ǵana kandidatlardıń qálewi
• C. Balalardıń mápleri, ózara baylanıslılıǵı hám nızamshılıqtaǵı talaplar
• D. Tek ǵana hújjetlerdiń tez tayarlanawı

> **DURIS: C**
> Shańaraq kodeksiniń 151-statyasına tiykar, aǵa-ini hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıwǵa jol qoyılmaydı. Tek ǵana balalardıń eńústin máplerine sáykes kelgen jaǵdaylarda ǵana bunǵa tısqarı retinde ruxsat etiledi.

10. Balanı shańaraqqa tárbiyaǵa beriw — patronat qaysı institutdan parq qıladı?

• A. Perzentlikke alıwdan: patronattıń ózi ata-ana hám perzent statusın júzege keltirmeydi
• B. Perzentlikke alıwdan parq qılmaydı
• C. Neke dúziwden tısqarı barlıq institutlar menen birdey
• D. Tek ǵana balanıń familiyasına kóre parq qıladı

> **DURIS: A**

> Patronat (asırandı shańaraq) shártnama tiykarında balanı waqtınsha shańaraqqa tárbiyaǵa beriw forması bolıp tabıladı. Perzentlikke alıwdan parıqlı túrde, patronat ata-ana hám perzent ortasındaǵı huqıqıy statustı júzege keltirmeydi, bálkim tárbiya hám támiynat wazıypasın atqaradı.

11. Puqaralıq hal-aktlerin mámleketlik dizimnen ótkeriwdin tiykarǵı áhmiyeti nede?

- A. Tek ǵana statistikalıq maǵlıwmat jıynawda
- B. Yuridikalıq áhmiyetli jaǵdaylardı rásmiy qayd etiw hám tastıyıqlawda
- C. Tek ǵana salıq májbúriyetin belgilewde
- D. Tek ǵana shaxstıń kásibin anıqlawda

> **DURIS: B**
> Shańaraq kodeksiniń 201-statyasına muwapıq, puqaralıq hal-aktleri puqaralar ómirindegi tuwılıw, ólim, neke sıyaqlı waqıya hám faktlerdi wákillikli organlar tárepinen tastıyıqlaw ushın xızmet qıladı. Bul yuridikalıq áhmiyetli jaǵdaylardı rásmiylestiriwdin tiykarǵı usılı bolıp tabıladı.

12. Tómendegi qaysı jaǵday FHDYO organlarında qayd etiledi?

- A. Jumısqa qabıl etiliwi
- B. Joqarı bilimlendiriwge kiriwi
- C. Úy satıp alıwı
- D. Tuwılıwı

> **DURIS: D**
> Shańaraq kodeksiniń 201-statyasına kóre, tuwılıw, ólim, neke dúziw hám nekeden ajırasıw sıyaqlı waqıyalar FHDYO organlarında qayd etiledi. Jumısqa qabıl etiw yamasa úy satıp alıw sıyaqlı jaǵdaylar puqaralıq hal-akti esaplanbaydı.

13. Nekeni qayd etiw haqqındaǵı dalalatnama jazıwı menen gúwalıq ortasındaǵı qatnasıq qaysı juwapta durıs?

- A. Gúwalıq tiyisli dalalatnama jazıwı tiykarında beriledi
- B. Gúwalıq jazıwdan ǵárezsiz túrde nekeni júzege keltiredi
- C. Dalalatnama jazıwı tek ǵana gúwalıq joǵalǵanda dúziledi
- D. Olar ortasında huqıqıy baylanıslılıq joq

> **DURIS: A**
> Puqaralıq hal-aktleri jazıwları tiykarında qorǵalǵanlıq dárejesine iye bolǵan gúwalıqlar beriledi. Dalalatnama jazıwı tiykarǵı yuridikalıq faktti tastıyıqlawshı hújjet bolıp, gúwalıq onıń tiykarında puqaraǵa usınıladı.

14. Neke gúwalıǵınıń joǵalıwı qanday aqıbetke alıp keledi?

- A. Neke avtomatikalıq tawsıladı
- B. Neke haqıyqıy emes bolıp qaladı

• C. Neke saqlanadı, tiyisli tártipte tákirarıy gúwalıq alıw múmkin
• D. Er-hayal qayta neke dúziwi shárt boladı

DURIS: C
Gúwalıqtıń joǵalıwı dalalatnama jazıwınıń biykarlanıwına yamasa nekeniń tamamlanıwına alıp kelmeydi. FHDYO organında saqlanıp atırǵan dalalatnama jazıwı tiykarında puqara tákirarıy gúwalıq alıw huqıqına iye.

15. Dalalatnama jazıwındaǵı texnikalıq qáteni dúzetiw menen atalıqtı dawlawdıń parqı nede?

• A. Hesh qanday parqı joq
• B. Birinshisi jazıwdı tuwırlawǵa, ekinshisi áke-bala huqıqıy baylanısına tiyisli dawdı sheshiwge qaratılǵan
• C. Ekewi de tek ǵana notariusta sheshiledi
• D. Ekewin de mektep direktorı sheshedi

DURIS: B
Texnikalıq qáteni dúzetiw FHDYO organında ámelge asırılatuǵın hákimshilik process bolıp, ol tek ǵana jazıwdaǵı kemshilikti tuwırlaydı. Atalıqtı dawlaw bolsa shaxslar ortasındaǵı huqıqıy qatnasıqlarǵa tiyisli daw bolıp, tek ǵana sud tártibinde sheshiledi.

16. Dalalatnama jazıwın tiklewge mútájlik, ádette, qaysı jaǵdayda júzege keledi?

• A. Ilgeri bar bolǵan jazıw joǵalǵanında
• B. Puqara óz kásibin ózgertkeninde
• C. Neke dástúri ótkerilmegeninde
• D. Shaxs jumıs ornın almastırǵanında

DURIS: A
Shańaraq kodeksiniń 230-statyasına tiykar, puqaralıq hal-aktleri jazıwların tiklew degende ilgeri sonday jazıw bolǵanlıǵın tastıyıqlawshı jetkilikli tiykarlar bolǵanında, onı qayta tiklep qoyıw túsiniledi. Bul jazıw joǵalǵan jaǵdaylarda qollanıladı.

17. Dalalatnama jazıwına ózgertiw kirgiziw júzesinen mápdar shaxslar ortasında huqıq haqqında daw bar bolsa, ne talap etiledi?

• A. Tek ǵana máhálle usınısı
• B. Arızashınıń qálewi menen basqa shaxslardı esitpew
• C. Xızmetkerdiń awızeki kórsetpesi
• D. Dawdı nızamda belgilengen sud tártibinde sheshiw

DURIS: D
Shańaraq kodeksiniń 228-statyasına kóre, dalalatnama jazıwlarına ózgertiw kirgiziw mápdar shaxslar ortasında daw bolmaǵanda ǵana FHDYO organı tárepinen ámelge asırıladı. Daw bar bolsa, másele tek ǵana sud tártibinde sheshiliwi shárt.

18. Puqaranı qaytıs bolǵan dep járiyalaw haqqındaǵı nızamlı kúshke kirgen sud qararı neniń tiykarı boladı?

- A. Tek ǵana pasporttı almastırıwdıń
- B. Ólimdi mámleketlik dizimnen ótkeriwdin
- C. Shaxstı avtomatikalıq nekege kirgiziwdiń
- D. Tuwılǵanlıq sánesin ózgertiwdin

DURIS: B
Shańaraq kodeksiniń 223-statyasına muwapıq, puqaranı qaytıs bolǵan dep járiyalaw haqqındaǵı sudtiń sheshim qararı ólimdi FHDYO organlarında mámleketlik dizimnen ótkeriw ushın huqıqıy tiykar bolıp xızmet qıladı.

19. Shet eldegi Ózbekstan puqaralarınıń puqaralıq hal-aktlerin nızamshılıqta belgilengen jaǵdaylarda kim qayd etiwi múmkin?

- A. Hár qanday sırt el notariustı Ózbekstan atınan
- B. Jumıs beriwshi shólkem
- C. Ózbekstannıń konsullıq lawazımlı shaxsı
- D. Tek ǵana puqaranıń tuwısqanı

DURIS: C
Nızamshılıqqa kóre, Ózbekstan Respublikasınıń shet elde turaqlı yamasa waqtınsha jasawshı puqaralarınıń puqaralıq hal-aktleri Ózbekstannıń konsullıq mákemeleri tárepinen qayd etiledi.

20. Dalalatnama jazıwların qayd etiwde elektron arxivten paydalanıwdıń wazıypası qaysı?

- A. Maǵlıwmatlardı esapqa alıw, tekseriw hám tiyisli xızmetlerdi kórsetiwdi támiyinlew
- B. Nızamlı tiykarlardı tekseriw zárúrligin biykarlaw
- C. Sud qararlarınıń ornın basıw
- D. Mápdar shaxslardıń huqıqların sheklew

DURIS: A
FHDYOnıń birden-bir elektron arxivi maǵlıwmatlardı tezkor esapqa alıw, tekseriw hám puqaralarǵa mámleketlik xızmetlerdi sapalı kórsetiwdi támiyinleydi. Ol sud qararların biykarlamaydı, bálkim processlerdi sanlastırıwǵa xızmet qıladı.

21. 12 jaslı Anvar ata-anası qaytıs bolǵannan soń, ámekisi tárepinen perzentlikke alınbaqta. Anvardıń ózi bul shańaraqta jasawdı qáleydi. Sud processinde Anvardıń razılıǵı alınıwı shárt pe?

• A. Yaq, ámekisi nızamlı tuwısqan bolǵanı ushın balanıń razılıǵı talap etilmeydi.
• B. Awa, Shańaraq kodeksine kóre on jasqa tolǵan balanı perzentlikke alıw ushın onıń razılıǵı alınıwı shárt.
• C. Yaq, tek ǵana qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń juwmaǵı jetkilikli.
• D. Awa, biraq tek ǵana on tórt jasqa tolǵanınan keyin soraladı.

DURIS: B
Shańaraq kodeksiniń 155-statyasına muwapıq, on jasqa tolǵan balanı perzentlikke alıw ushın onıń razılıǵı talap qılınadı. Bul qaǵıyda balanıń eńústin máplerin hám onıń óz táǵdirine tiyisli máselelerde pikir bildiriw huqıqın támiyinleydi.

22. 17 jaslı Umida atın hám familiyasın ózgertiw maqsetinde FHDYO organına arıza menen múrájat etti. Onıń ata-anası bul ózgeriske qarsı emes. FHDYO organı arızanı kórip shıǵıwı ushın jáne qaysı organnıń juwmaǵı talap etiledi?

• A. Sudtiń sheshim qararı.
• B. Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń ruxsatnaması.
• C. Ishki isler organınıń juwmaǵı.
• D. Máhálle puqaralar jıyınınń usınısnaması.

DURIS: C
Shańaraq kodeksiniń 226-statyasına tiykar, familiya, atı hám ákesiniń atın ózgertiw haqqındaǵı juwmaq ishki isler organları tárepinen usı shaxs tiyisli túrde tekseriwden ótkerilgennen keyin ǵana dúziliwi múmkin.

ASHIQ SORAWLAR
23. Balanıń jaqın tuwısqanı onı tárbiyalawǵa tayın, biraq materiallıq jaǵdayı basqa kandidattikininen tómen bolsa, tuwısqanlıq baylanısların saqlaw hám qolaylı jasaw jaǵdayın támiyinlew mezonları qanday sáykeslestiriliwi kerek?

ÚLGI JUWAP
Shańaraq huqıqında balanıń eń ústin mápleri principi jetekshi orın iyeleydi. Balanı ornalastırıwda materiallıq jaǵday áhmiyetli bolsa da, nızam shıǵarıwshı qan-tuwısqanlıq baylanısların saqlap qalıwdı abzal kóredi. Shańaraq kodeksiniń 154-statyasında perzentlikke alıwda tuwısqanlar ústinlik huqıqına iye ekenligi qatań belgilengen. Eger jaqın tuwısqannıń materiallıq jaǵdayı tómen bolsa, mámleket bul mashqalanı muqabıl ornalastırıw formaları arqalı sheshiwdi usınıs etedi. Máselen, tuwısqanǵa balanı perzentlikke beriw ornına, qáwenderlik yamasa qamqorlıq belgileniwi yamasa asırandı shańaraq (patronat) shártnaması dúziliwi múmkin. Bul formalarda mámleket tárepinen balanıń támiynatı ushın hár aylıq napaqa tólenedi, bul bolsa tuwısqanlıq qatnasların saqlap qalıw menen birge, balanıń qolaylı jasaw jaǵdayın da támiyinleydi. Muqabıl jantasıw retinde geybirewler materiallıq jaqtan júdá támiyinlengen biygane shańaraqtı tańlaw balanıń keleshegi ushın jaqsıraq dep esaplawı múmkin. Biraq, xalıqaralıq huqıq (Bala huqıqları haqqındaǵı konvenciya) hám milliy nızamshılıq balanıń óz shańaraqlıq ortalıǵında, tuwısqanları arasında ósiwi onıń ruwxıy hám mánáwiy rawajlanıwı ushın eń qáwipsiz hám mápli jol

ekenligin tastıyıqlaydı. Sonıń ushın materiallıq jetispewshilik mámleket járdemi menen qaplanıwı, biraq shańaraqlıq qatnaslar úzilmesligi kerek.

24. Qáwender balaǵa tiyisli úydi satıp, ózine tiyisli úydi keńeytiwdi balanıń mápi menen tiykarlasa, balanıń múliklik huqıqların qorǵaw hám wákil mápleri soqlıǵısıwın saplastırıw ushın qanday kepillikler zárúr?

ÚLGI JUWAP

Qáwenderlik hám qamqorlıq institutınıń tiykarǵı maqseti balanıń huqıq hám múliklik máplerin qorǵaw bolıp tabıladı. Qáwender balanıń múlkin satıp, óziniń úyin keńeytiwdi balanıń mápi (máselen, oǵan bólek xana beriw) menen tiykarlasa da, bul jaǵday nızam boyınsha máples soqlıǵısıwı esaplanadı. Balanıń múliklik huqıqların qorǵaw kepilligi retinde nızamshılıqta qáwenderdiń balanıń mal-múlkin basqa shaxsqa ótiwine qaratılǵan hár qanday pitimleri tek ǵana qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń aldınnan berilgen jazbasha ruxsatı menen ámelge asırılıwı belgilengen. Sonday-aq, qáwender óz qáwenderligindegi shaxs penen onıń múlki esabına óz mápi jolında pitimler dúziwge haqılı emes. Kepillik retinde, eger balanıń úyi satılsa, túsken qarjı tolıǵı menen balanıń atına ashılǵan bank esap betine ótkeriliwi yamasa onıń atına basqa teń qundaǵı kóshpes múlik satıp alınıwı qatań qadaǵalanadı. Muqabıl jantasıwda, geybirewler eger qáwender óz úyiniń bir bólegin balanıń atına rásmiylestirip berse, pitimge ruxsat beriw múmkin dep esaplawı múmkin. Biraq, ámeliyatta bunday aralas múliklik qatnasıqlar keleshekte daw keltirip shıǵarıw qáwpi joqarı bolǵanlıǵı sebepli, qáwenderlik organları balanıń múlkin ǵárezsiz hám qol qatılmas saqlaw principine qatań ámel qıladı.

25. Tuwılǵanlıq jazıwındaǵı áke haqqındaǵı maǵlıwmattı ózgertiw talabı «texnikalıq qáteni dúzetiw» retinde usınılsa, FHDYO wákilligi sheńberindeki dúzetiw menen sud sheshiwi tiyis bolǵan násil-nesep dawı ortasındaǵı shegara qanday anıqlanadı?

ÚLGI JUWAP

FHDYO organınıń wákilligi sheńberindeki texnikalıq dúzetiw hám sud sheshiwi tiyis bolǵan násil-nesep dawı ortasındaǵı shegara tárepler ortasında huqıqıy tartısıw bar-joqlıǵı sonday-aq ózgeristiń huqıqıy aqıbetleri menen anıqlanadı. Eger áke haqqındaǵı maǵlıwmatta tek ǵana háriptegi qáte ketken bolsa (máselen, pasporttaǵı at menen gúwalıqtaǵı at bir háripke parıq qılsa) hám shaxstıń kimligi boyınsha gúman bolmasa, bul texnikalıq qáte esaplanadı hám Shańaraq kodeksiniń 228-statyasına tiykar FHDYO tárepinen dúzetiledi. Biraq, eger talap áke retinde jazılǵan shaxstı pútinley basqa adamǵa almastırıwdı gózlese yamasa ámeldegi rásmiy áke bul ózgeriske qarsılıq bildirse, bul endi texnikalıq qáte emes, bálkim atalıq huqıqı hám májbúriyetleri (aliment, miyras) boyınsha daw esaplanadı. Nızamshılıqqa kóre, huqıq haqqındaǵı hár qanday daw tek ǵana sud tártibinde sheshiledi. Muqabıl jantasıw retinde, geybirewler DNK testiniń anıq nátiyjesi bolsa, FHDYO ózi de atalıqtı ózgertiwi múmkin dep oylawı múmkin. Biraq, nızam shıǵarıwshı násil-nesep máseleleriniń júdá áhmiyetliligin inabatqa alıp, DNK juwmaǵın da tek ǵana sud májilisinde, basqa dálillер menen birgelikte bahalanıwın hám tek ǵana sudtiń sheshim qararı tiykarında ǵana FHDYO jazıwlarına ózgertiw kirgiziliwin qatań belgilap qoyǵan.

26. Qaǵaz arxiv hám elektron sistemadaǵı dalalatnama jazıwları bir-birine sáykes kelmese, qaysı maǵlıwmatqa súyeniw, parıqtıń kelip shıǵıwın tekseriw hám puqaranıń huqıqların artıqsha byurokratikalıq tosqınlıqlarsız tiklew qanday támiyinleniwi kerek?

ÚLGI JUWAP

Qaǵaz arxiv hám elektron sistemadaǵı dalalatnama jazıwları ortasında parıq júzege kelgende, nızamshılıq hám ámeliyat qaǵıydalarına kóre, birinshi hám tiykarǵı derek retinde puqaranıń hám FHDYO xızmetkeriniń túp nusqa qolları sonday-aq móri menen tastıyıqlanǵan qaǵaz formasındaǵı dalalatnama jazıwı (túp nusqa) alınadı. Elektron sistemadaǵı qáteler kóbinese sanlastırıw processindegi insan faktorı sebepli júzege keledi. Parıqtı tekseriw ushın FHDYO organı arxivtegi qaǵaz nusqanı kóterip, túp nusqa jazıwdı úyreniwi kerek. Eger qaǵaz nusqada maǵlıwmat durıs bolıp, elektron bazada qáte bolsa, puqaranı sudqa sarsan qılmastan, FHDYO organınıń ózi elektron bazaǵa dúzetiw kirgiziwi hám puqaranıń huqıqların artıqsha byurokratikalıq tosqınlıqlarsız tiklewi shárt. Muqabıl jantasıw sonı kórsetedi, eger qaǵaz arxivtiń ózinde óshiriwler, túsınıksiz dúzetiwler bolsa yamasa qaǵaz arxiv pútinley joǵalǵan bolıp, tek ǵana elektron baza qalǵan bolsa, jaǵday quramalasadı. Bunday jaǵdayda, eger parıq saldamlı huqıqıy aqıbetler (máselen, miyrasxorlıqtı belgilewde familiyadaǵı parıq) keltirip shıǵarsa, Shańaraq kodeksiniń 233-statyasına muwapıq, másele tek ǵana sud tártibinde, yuridikalıq áhmiyetke iye bolǵan faktti belgilew arqalı sheshiliwi talap qılınadı. Bul puqara ushın biraz waqıt talap qılsa da, nızamlılıqtı támiyinlewdin birden-bir kepilligi bolıp tabıladı.

Glossariy

PERZENTLIKKE ALIW

Basqanıń perzentin óz perzentine teńlestirip alıw bolıp, tek ǵana kámeliyatqa tolmaǵan balalarǵa qatnaslı hám olardıń eń ústin máplerin gózlep sud tárepinen ámelge asırılatuǵın huqıqıy forma bolıp tabıladı.

Mısal: Rustam hám Umida perzentsizlik sebepli Mehribanlıq úyinen úsh jaslı Anvardı sud arqalı perzentlikke aldı.

Baylanıslı terminler: Perzentlikke alıwdı sır saqlaw, Ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan balalar

QÁWENDERLIK

On tórt jasqa tolmaǵan jetim balalardı hám ata-anasınıń qaramayınan mahrum bolǵan balalardı, sonday-aq sud tárepinen mámilege uqıpsız dep tabılǵan puqaralardı olarǵa támiynat, tárbiya hám tálim beriw, múliklik hám jeke múliklik emes huqıqların qorǵaw maqsetinde ornalastırıw forması.

Mısal: Ata-anası qaytıs bolǵan on jaslı Sardorǵa onıń ámekisi qáwender etip tayınlandı.

Baylanıslı terminler: Qamqorlıq, Qáwenderlik hám qamqorlıq organı

QAMQORLIQ

On tórt jastan on segiz jasqa shekem bolǵan jetim balalardı hám ata-anasınıń qaramayınan mahrum bolǵan balalardı, sonday-aq mámile uqıbı sheklengen puqaralardı támiyinlew, tárbiyalaw hám huqıqların qorǵaw maqsetinde ornalastırıwdıń huqıqıy forması.

Mısal: On bes jaslı Malika ata-ana qaramayınan mahrum bolǵannan soń, qıyası oǵan qamqor etip belgilendi.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik, Asırandı shańaraq (patronat)

ASIRANDI SHAŃARAQ (PATRONAT)
Ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan balalardı tárbiyalaw ushın shártnama tiykarında shańaraqqa beriw forması bolıp, bunda asırandı ata-analar balanıń támiynatı, tárbiyası hám tálimi menen shuǵıllanadı sonday-aq mámleket tárepinen materiallıq támiyinlenedi.

Mısal: Qáwenderlik organı menen dúzilgen shártnamaǵa tiykar, jetim qalǵan aǵa-ini asırandı ata-ana qaramayına tárbiyaǵa berildi.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik hám qamqorlıq organı, Ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan balalar

PUQARALIQ HAL-AKTLERI
Puqaralar ómirindegi tuwılıw, ólim, neke dúziw, nekeden ajırasıw sıyaqlı huqıq hám májbúriyetlerdiń júzege keliwi, ózgeriwi yamasa biykarlanıwına tásir kórsetiwshi waqıya sonday-aq faktlerdiń wákillikli organlar tárepinen rásmiy tastıyıqlanıwı.

Mısal: Perzent tuwılǵanda onıń ata-anası FHDYO organına múrájat etip, tuwılǵanlıq haqqındaǵı dalalatnamanı qayd ettirdi.

Baylanıslı terminler: Dalalatnama jazıwların tiklew, Dalalatnama jazıwların biykarlaw

PERZENTLIKKE ALIWDI SIR SAQLAW
Perzentlikke alınǵan balanıń ruwxıyatın hám shańaraq sırların qorǵaw maqsetinde nızam menen qorıqlanatuǵın qaǵıyda bolıp, perzentlikke alıwshılardıń razılıǵısız bul haqqındaǵı maǵlıwmatlardı járiyalaw qadaǵalanadı hám jınayatlıq juwapkershilikke sebep boladı.

Mısal: FHDYO xızmetkeri perzentlikke alınǵan balanıń túp ata-anası haqqındaǵı maǵlıwmattı úshinshi shaxslarǵa beriwi haqılı túrde biykarladı.

Baylanıslı terminler: Perzentlikke alıw, Puqaralıq hal-aktleri

QÁWENDERLIK HÁM QAMQORLIQ ORGANI
Jetim balalar hám ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan balalardı anıqlaw, esapqa alıw, olardı muqabıl ornalastırıw formaların tańlaw sonday-aq olardıń huqıq hám nızamlı máplerin qorǵawdı ámelge asırıwshı wákillikli mámleketlik dúzilme.

Mısal: Mektep direktorı ata-anasız qalǵan oqıwshı haqqında qısqa waqıt ishinde qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar berdi.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik, Qamqorlıq

ATALIQTI BELGILEW

> Ózara nekede bolmaǵan ata-anadan tuwılǵan balaǵa qatnaslı ata-ananıń birgeliktegi arızası yamasa sudtiń nızamlı kúshke kirgen sheshim qararı tiykarında atalıq huqıq hám májbúriyetlerin yuridikalıq jaqtan rásmiylestiriw processı.

Mısal: Nekeden ótpegen ata-ana FHDYO organına birgelikte arıza berip, perzentlerine qatnaslı atalıqtı belgilewdi soradı.

Baylanıslı terminler: Puqaralıq hal-aktleri, Tuwılıwdı qayd etiw

> **DALALATNAMA JAZIWLARIN TIKLEW**
> Ilgeri puqaralıq hal-akti jazıwı bar bolǵanlıǵın tastıyıqlawshı jetkilikli tiykarlar bolǵanında, joǵalǵan yamasa jaramlısız halǵa kelgen jazıwlardı wákillikli organ tárepinen qayta tiklep qoyıw tártibi.

Mısal: Puqaranıń 1990-jılda qayd etilgen tuwılǵanlıq jazıwı arxivte tabılmaǵannan soń, sud qararı tiykarında jazıw qayta tiklendi.

Baylanıslı terminler: Puqaralıq hal-aktleri, Dalalatnama jazıwların biykarlaw

> **DALALATNAMA JAZIWLARIN BIYKARLAW**
> FHDYO organı tárepinen eki hám onnan artıq birdey jazıwlar anıqlanǵanda yamasa jazıwlardaǵı maǵlıwmatlarda saldamlı parıq bolǵanda, sudtiń sheshim qararı yamasa wákillikli organ juwmaǵı menen jazıwdıń huqıqıy kúshin joǵaltıw.

Mısal: Eki túrli jerde qayd etilgen tuwılǵanlıq haqqındaǵı jazıwlardıń biri FHDYO organı tárepinen biykar etildi.

Baylanıslı terminler: Dalalatnama jazıwların tiklew, Puqaralıq hal-aktleri

> **ATA-ANA QARAMAYINAN MAHRUM BOLǴAN BALALAR**
> Ata-anası qaytıs bolǵan, ata-analıq huqıqınan mahrum etilgen, keselli bolǵan, biyderek joǵalǵan yamasa balaların tárbiyalawdan bas tartqan jaǵdaylarda mámleket hám jámiyettiń ayrıqsha qorǵawına mútáj bolıp qalǵan kámeliyatqa tolmaǵan shaxslar.

Mısal: Ata-anası uzaq múddetke shet elge ketip, qarawsız qalǵan balalar ata-ana qaramayınan mahrum bolǵan dep tabıldı.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik, Perzentlikke alıw

Xronologiya

Balalardı muqabıl jaylastırıw hám FHDYO institutınıń rawajlanıwı

1989 · BMTNIŃ BALA HUQIQLARI HAQQINDAǴI KONVENCIYASI QABIL ETILIWI
Balanıń óz shańarağı ǵamqorlığınan ayırılǵan jaǵdayda mámleket tárepinen bólek qorǵaw hám járdem alıw huqıqı xalıqaralıq dárejede bekkemlendi.

Áhmiyeti: Bul hújjet balalardı muqabıl jaylastırıwdıń xalıqaralıq huqıqıy tiykarı esaplanadı.

1998 · ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASINIŃ SHAŃARAQ KODEKSI QABIL ETILIWI
Mámleketimizde shańaraq huqıqı tarawındağı tiykarǵı nızam hújjeti qabıl etilip, perzentlikke alıw, qáwenderlik hám qamqorlıq hámde FHDYO iskerliginiń huqıqıy mexanizmleri qatań belgilendi.

Áhmiyeti: Ǵárezsiz milliy shańaraq nızamshılığınıń bekkem irgetası jaratıldı hám balalar qorǵawı kúsheytildi.

2014 · QÁWENDERLIK HÁM QAMQORLIQ HAQQINDAǴI NIZAM QABIL ETILIWI
Qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń wákillikleri, qáwender hám qamqorlıq etiwshilerdiń huqıq hám májbúriyatları, olardı tayınlaw hám tamamlaw tártibi bólek nızam menen tolıq tártipke salındı.

Áhmiyeti: Qáwenderlik hám qamqorlıq institutı huqıqıy jaqtan jáne de jetilistirildi hám ámeliyatqa engizildi.

2021 · PERZENTLIKKE ALIW SHÁRTLERINIŃ KÚSHEYTILIWI
Shańaraq kodeksine kirgizilgen áhmiyetli ózgerislerge kóre, perzentlikke alıwshı hám alınıwshı ortasındağı jas parqı keminde on bes jas bolıwı qatań belgilendi hámde jınayat islegenlerge sheklewler keńeytirildi.

Áhmiyeti: Balalardıń eń ústin mápleri hám olardıń qáwipsizligin támiyinlew kepillikleri keskin asırıldı.

2023 · FHDYO ISKERLIGIN SANLILASTIRIW HÁM SISTEMALASTIRIW
Ministrler Kabinetiniń 550-sanlı qararı menen FHDYO qağıydaları, tuwılıw hám ólimdi jazıw boyınsha kompozit mámleketlik xızmetlerin kórsetiwdiń hákimshilik reglamentleri tolıq tastıyıqlandı.

Áhmiyeti: Puqaralarǵa mámleketlik xızmetler kórsetiw sisteması sanlılastırıldı hám júdá tezkor hámde qolaylı formaǵa ótkerildi.

2026 · MUQABIL JAYLASTIRIW FORMALARINIŃ JAŃALANIWI
Shańaraq kodeksiniń tiyisli statyaları tahrir etilip, jetim balalardı muqabıl jaylastırıwda shańaraqlıq formalarǵa, yaǵnıy perzentlikke alıw, qáwenderlik hám tutingen shańaraqqa ústinlik beriliwi nızam menen qatań bekkemlendi.

Áhmiyeti: Balalardı mákemelerge emes, tiykarınan shańaraq sharayatına jaylastırıw siyasatı nızamlastırıldı hám ámeliyatqa kirgizildi.

Mind-map

Ata-ana qaramayınan mahrum balalar hám FHDYO

• Muqabıl ornalastırıw formaları: Shańaraq kodeksi 150-statyasına tiykar muqabıl ornalastırıw formaları belgilenedi.

• — Perzentlikke alıw: Eń ústin hám turaqlı forma.

• — Qáwenderlik hám qamqorlıq: Wákillik hám qorǵaw forması.

• — Asırandı shańaraq: Shártnama tiykarındaǵı tárbiya forması.

• — Mámleketlik mákemeler: Basqa imkaniyat bolmaǵanda qollanıladı.

• Perzentlikke alıw: Shańaraq kodeksi 151-statyasına tiykar tek ǵana kámeliyatqa tolmaǵanlarǵa qatnaslı qollanıladı.

• — Tiykarǵı shártleri: Nızamshılıqta belgilengen qatań talaplar.

• — — Jas parqı 15 jas: Shańaraq kodeksi 152-statyası.

• — — Arnawlı oqıw kursı: Sertifikat talap etiledi.

• — Qadaǵalanǵan shaxslar: Perzentlikke alıwı múmkin bolmaǵanlar.

• — — Huqıqtan mahrumlar: Ata-analıq huqıqınan mahrum etilgenler.

• — — Awır jınayat islegenler: Sudlanǵanlıq jaǵdayı bar bolsa.

• — Razılıq alıw: Processtegi májbúriy razılıqlar.

• — — 10 jaslı bala razılığı: Balanıń pikiri inabatqa alınadı.

• — — Ata-ananıń razılığı: Tısqarı jaǵdaylar nızamda kórsetilgen.

• — Biykarlaw: Tek ǵana sud tártibinde ámelge asırıladı.

• — — Sud tártibinde: Shańaraq kodeksi 169-statyası.

• — — Májbúriyetti atqarmaslıq: Balaǵa shápáátsiz qatnasta bolǵanda.

• Qáwenderlik hám qamqorlıq: Shańaraq kodeksi 173-statyası hám arnawlı nızam menen tártipke salınadı.

• — Qáwenderlik (14 jasqa shekem): Kishi jastaǵı balalar ushın.

• — Qamqorlıq (14-18 jas): Óspirimler ushın belgilenedi.

• — Qáwenderdiń huqıqları: Nızam menen kepillengen huqıqlar.

• — — Tárbiya usılın tańlaw: Balanıń pikirin esapqa alǵan halda.

• — — Sudta qorǵaw: Arnawlı wákilliklersiz qorǵaydı.

• — Tamamlanıwı: Nızamda belgilengen tiykarlarǵa kóre.

• — — Bala kámeliyatqa tolǵanda: Qamqorlıq avtomatikalıq tamamlanadı.

• — — Perzentlikke alınǵanda: Jańa huqıqıy jaǵday júzege keledi.

• Asırandı shańaraq: Shańaraq kodeksi 194-statyasına tiykar shártnama arqalı ámelge asırıladı.

• — Shártnama dúziw: Qáwenderlik organı menen dúziledi.

• — Materiallıq támiynat: Mámleket tárepinen napaqa tólenedi.

- — Qadaǵalaw: Qáwenderlik organı tárepinen alıp barıladı.
- — — Rejeli qadaǵalaw: Jılına keminde eki márte.
- — — Rejeden tısqarı: Múrájat túskende ámelge asırıladı.
- FHDYO iskerligi: Shańaraq kodeksi 201-statyasına tiykar puqaralıq hal-aktleri qayd etiledi.
- — Tuwılıwdı qayd etiw: Májbúriy mámleketlik xızmet esaplanadı.
- — — 1 ay ishinde: Qayd etiw múddeti.
- — — Medicinalıq maǵlıwmatnama: Tiykarǵı tastıyıqlawshı húјjet.
- — Ólimdi qayd etiw: Ministrler Kabineti 550-sanlı qararı.
- — — 3 kún ishinde: Arıza beriw múddeti.
- — Atalıqtı belgilew: Nekede bolmaǵan ata-analar ushın.
- — — Ata-ananıń arızası: Birgelikte arıza beriledi.
- — — Sud qararı: Daw bolǵan jaǵdayda.
- — F.A.Á.ni ózgertiw: Shańaraq kodeksi 226-statyası.
- — — 16 jastan baslap: Arıza beriw huqıqı.
- — — IIB juwmaǵı menen: Tekseriwden ótkeriledi.

Túsindiriw hám sxema

Perzentlikke alıw hám FHDYOda qayd etiw processı

DIAGRAMMADAǴI BAYLANISLAR

- Arıza beriw 'Húјjetler úyreniledi 'Qáwenderlik organı juwmaǵı
- Qáwenderlik organı juwmaǵı 'Juwmaq usınıladı 'Sud dodalawı
- Arıza beriw 'Tikkeley múrájat 'Sud dodalawı
- Sud dodalawı 'Pikir inabatqa alınadı 'Balanıń razılıǵı (10 jas)
- Balanıń razılıǵı (10 jas) 'Májbúriy shárt 'Sud dodalawı
- Sud dodalawı 'Qarar qabıl etiledi 'Sud qararı
- Sud qararı '10 kúnde jiberiledi 'FHDYO qaydı
- FHDYO qaydı 'Járiyalaw qadaǵalanadı 'Sır saqlaw kepilligi
- FHDYO qaydı 'Sud arqalı biykarlaw 'Biykarlaw (tısqarı)
- Biykarlaw (tısqarı) 'Dáslepki jazıw tiklenedi 'FHDYO qaydı

Derekler

USI TEMANIŃ DEREKLERI

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

"Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqında"ǵı Nızam, ÓRQ-364 (02.01.2014) — https://lex.uz/docs/2307828

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń PF-185-sanlı Pármanı (14.11.2024) — https://lex.uz/docs/7228844

Ministrler Kabinetiniń 550-sanlı qararı (20.10.2023) — https://lex.uz/docs/6638940

Bala huqıqları haqqındağı konvenciya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

USINILATUǴIN ÁDEBIYATLAR (BAǴDARLAMADAN)

• Oila huquqi. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYU, 2021. (Asosiy)

• Topildiyev B.R., Imomniyozov D., Musaev Q. Oila huquqi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDYU, 2025. – 126 b. (Asosiy)

• Babajanova D. Oila huquqi. O‘quv qo‘llanma. – 2024. (Asosiy)

• Yuldashev J.I. Vorislik va oila huquqi. Darslik / yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yurist O. Okyulovning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYUU nashriyoti, 2024. – 295 b. (Asosiy)

• Yetim va ota-ona qaramog‘idan maxrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish. O‘quv qo‘llanma. U. Mahmudxodjayeva, H. Kilichev. Toshkent, 2025. 134 b. (Asosiy)

• Practising Family Law, 5th edition by Ian Serisier. Published: 20 June 2022. ISBN: 9780409356816. (Qo‘shimcha)

Iqtibas keltiriwden aldın hár bir derekti onıń ámeldegi rásmiy teksti menen salıstırıń.

Oqıw teksti bilimlendiriw maqsetinde jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan. Bul yuridikalıq másláhát emes; iqtibas keltiriwden aldın birlemshi derekler menen tekseriń. Tashkent mámleketlik yuridikalıq universiteti · Shańaraq hám miyras huqıqı.

OXFORDER LLC tárepinen jaratılǵan · Basılım 2026.11